

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра мовної та психолого-педагогічної підготовки

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

Д. психол. н. _____

(підпис)

«____» _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістр
Зі спеціальності _____ 053 Психологія _____
(шифр та найменування спеціальності)

За освітньою програмою _____ «Практична психологія» _____
(назва освітньої програми)

На тему:
**«РОЛЬ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ
У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ
СТАРШОКЛАСНИКІВ»**

Виконавець:

здобувач 2 курсу, групи 6зф12
факультету ЦЗФН

Полякова Роксолана
Олександрівна
/підпис/

Науковий керівник

доцент кафедри МППП
доктор психологічних наук

Шрагіна Лариса Ісаківна
/підпис/

Одеса 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ПРОБЛЕМА	7
<u>1.1.</u> Психологічна характеристика підліткового віку	7
1.2. Поняття і структура професійного самовизначення старшокласників	13
1.3. Індивідуально-психологічні особливості як фактор професійного самовизначення старшокласників.....	20
Висновки до першого розділу	31
РОЗДІЛ II МЕТОДИКИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	33
2.1. Методи дослідження професійного самовизначення старшокласників	33
2.2. Методи дослідження індивідуально-психологічних особливостей	37
2.3. Організація й проведення дослідження професійного самовизначення старшокласників.....	38
Висновки до другого розділу.....	41
РОЗДІЛ III РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ РИС ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	43
3.1. Дослідження професійного самовизначення старшокласників	43
3.2. Дослідження індивідуальних особливостей старшокласників	46
3.3. Результати кореляційного аналізу та описові статистики проведеного дослідження.....	57
Висновки до третього розділу	68
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	75
ДОДАТКИ	81

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний ринок праці постійно змінюється, а це може створювати невизначеність щодо майбутніх професійних потреб і вимог. Характеризується динамічними змінами: професії, які сьогодні вважаються затребуваними, завтра можуть втратити актуальність. Потрібно вміти адаптуватися до цих змін, що вимагає гнучкості, відкритості до нових можливостей та критичного мислення. Підлітки мають страх перед невідомим, оскільки вони не завжди впевнені у своїх інтересах та здібностях. Боязнь робити неправильний вибір може бути значним фактором стресу. Конкуренція за обмежені місця та психологічний тиск можуть зробити процес ще складнішим. Економічна ситуація в країні також суттєво впливає на професійне самовизначення. В умовах нестабільності важко спрогнозувати, які професії будуть актуальні в майбутньому. Це створює додаткові труднощі у плануванні кар'єри.

Багато старшокласників стикаються з браком інформації про різноманітні професії та їх вимоги. Недостатня якість професійного консультування в школах створює ситуацію, коли учні вибирають спеціальності, не маючи чіткого уявлення про їх реальність. Це підкреслює необхідність якісного інформування. Психологічні характеристики, такі як самовпевненість, мотивація та цінності, значною мірою впливають на вибір професії. Важливо, щоб учні мали можливість займатися самопізнанням та розвитком, що допоможе їм робити усвідомлені вибори, відповідно до власних інтересів і можливостей.

Шкільна система часто фокусується на академічних успіхах, залишаючи без уваги навички самовизначення та професійної орієнтації. Це призводить до того, що учні не готові до реальних викликів на ринку праці. Інтеграція програм, що сприяють професійній орієнтації, могла б змінити цю ситуацію. Отже, професійне самовизначення старшокласників — це багатогранна проблема, яка вимагає комплексного підходу. Необхідно забезпечити учням доступ до якісного професійного консультування, сприяти розвитку навичок

самопізнання та гнучкості, а також створити підтримуюче соціальне середовище. Лише так старшокласники зможуть усвідомлено обрати професійний шлях, що відповідатиме їх здібностям, інтересам і реаліям сучасного ринку праці.

Об'єкт дослідження: професійне спрямування старшокласників (підлітки старшої школи віком від 14-17 років).

Предмет дослідження: індивідуально-психологічні особливості старшокласників та їхня роль у процесі становлення професійного самовизначення.

Мета дослідження: виявлення ролі та впливу особистісних особливостей на професійну спрямованість старшокласників.

Завдання наукової роботи:

1. На підставі аналізу літератури виявити проблеми професійного самовизначення старшокласників та визначити основні індивідуально-психологічні характеристики старшокласників, які впливають на цей процес.
2. Підібрати методики для вияву професійної спрямованості та індивідуально-психологічних особливостей.
3. Провести експериментальне дослідження по вияву індивідуально-психологічних характеристик старшокласників та їх професійному самовизначенню.
4. Виявити взаємозв'язок між індивідуально-психологічними особливостями та професійними інтересами старшокласників і проаналізувати результати.

Методи дослідження:

- теоретичний метод: аналіз наукової літератури із наявної теми;
- загальні методи пізнання: історичний, логічний;
- емпіричні методи: діагностичні методики. Тестування за наступними методиками: методика професійного самовизначення Дж. Голланда; методика «Ціннісні орієнтації» М.Рокича, методика комунікативних і організаторських

здібностей Б. Федоришина, методика «Мотивація успіху і боязнь невдачі» А.Реана.

Математично-статичні методи обробки даних на основі пакету статистичних програм IBM SPSS-21 (описова статистика, кореляційний аналіз).

Експериментальна база дослідження. Дослідження відбувалось на базі навчального закладу Удобенського ліцею Одеської області.

Дослідницьку вибірку склали 54 учня (20 хлопців, 34 дівчини) Удобенського ліцею. Експериментальне дослідження проводилось протягом квітня-травня 2024 року.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретичною основою для дослідження були наукові твердження зарубіжних та вітчизняних науковців та психологів щодо визначення професійного спрямування та як психологічні особливості впливають на формування особистості в даному питанні. Проблема професійного самовизначення старшокласників досліджувалась в роботах таких науковців та психологів, як Дж. Голланд («Типи професійної спрямованості») і К. Юнг (особистість та типи особистості). Поняття самооцінки та мотивації досліджували А. Маслоу, І.Кон, А. Адлер, К. Роджерс, О. Морін, Г. Радчук займались поняттям «професійне самовизначення». Е. Еріксон визначив особливості підліткового періоду, Г. Олпорт та М. Рокич розглядали поняття ціннісних орієнтацій. Д. Гоулман займався питанням емоційного інтелекту у дорослих та дітей.

Практичне значення дослідження та його наукова новизна:

Дослідження зосереджено на взаємозв'язку професійного типу з різними особистісними якостями, що не завжди розглядається в наукових роботах, а інтеграція психологічних аспектів у профорієнтаційні дослідження мають принести новий погляд на формування професійної спрямованості. Для мене як для практичного психолога, що працює в школі, дане дослідження є дуже актуальним, адже це підсвітить загальні тенденції молоді та дасть можливість

покращити роботу. Здійснюючи оцінку інтересів, здібностей та мотивацій учнів, шкільний психолог може допомогти їм усвідомити свої можливості, зменшити рівень стресу та тривожності, пов'язаного з вибором майбутньої професії, і запобігти невірним рішенням, які можуть призвести до розчарувань у кар'єрному розвитку. Крім того, психолог має змогу індивідуально працювати з кожним учнем, надаючи йому необхідні інструменти для самопізнання та розвитку, що сприяє формуванню впевненості у виборі професії та адаптації до змін на ринку праці. У зв'язку з цим тема професійного самовизначення є важливим напрямом роботи шкільного психолога, що забезпечує комплексну підтримку учнів на шляху до успішного та усвідомленого вибору майбутнього.

Апробація дослідження: Шрагіна Л. І. Полякова Р. О. Індивідуально-психологічні особливості старшокласників як фактор професійної спрямованості. *Ментальне здоров'я*. № 3 (2024) (прийнято до друку).

Структура та обсяг роботи: наукова робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури 52 найменування. Загальний обсяг роботи – 75 сторінок, 9 таблиць, 6 графіків, 5 додатків.

РОЗДІЛ І ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ПРОБЛЕМА

1.1. Психологічна характеристика підліткового віку

Розуміння психологічних характеристик підліткового віку, зокрема старшокласників, є важливим аспектом для розгляду їхньої професійної спрямованості. В цьому періоді відбуваються значні зміни у внутрішньому світі, що можуть впливати на їхні рішення щодо майбутньої кар'єри. Старшокласники активно формують свою самоідентифікацію, розвивають свої індивідуальні цінності та інтереси, та роблять спроби з'ясувати, ким вони хочуть бути в майбутньому. Розуміння цих психологічних аспектів є важливим для розробки програм та стратегій, спрямованих на підтримку їхньої професійної орієнтації.

Підлітковий вік – це період, коли закінчується дитинство і з якого людина дорослішає та переходить від дитини до дорослого. У підлітковий період–хронологічно він відповідає віку від 10-11 до 14-15 років, проживаючи свій фізичний та психологічний розвиток, діти зазвичай дуже допитливі, цікаві та активні. Вони шукають своє місце у світі, розвиваються як особистості і спілкуються з оточуючими. У цьому віці особливо важливо дбати про їхнє психосоціальне благополуччя: допомагати їм розуміти себе та інших, навчати їх вирішувати конфлікти та бути відкритими до нових ідей. Важливо також розвивати їхню емпатію, сприяти розвитку їхньої індивідуальності та підтримувати їх в усіх життєвих сферах.

Під час цього вікового періоду особистість виходить на новий рівень у соціальній ієрархії, де вона починає усвідомлювати себе як активного учасника суспільства і формує свідоме ставлення до своєї ролі та місця в ньому [35].

Здатність до рефлексії, яка формується в процесі навчальної діяльності в середній школі, це те, з чим учні звертаються до самих себе. Порівнюючи себе з дорослими та молодшими дітьми, підлітки доходять висновку, що вони

вже не діти, а дорослі, а відчувати себе дорослими, хочуть, щоб інші визнавали їхню незалежність та значущість.

Підлітковий вік—це період, коли внутрішні емоції вибухають енергією, а внутрішні конфлікти зростають. Це час, коли світ виглядає як художнє полотно, де кожен відтінок має своє значення, а кожен контур містить у собі загадковість.

Американський психолог Ерік Еріксон описував підлітковий вік як боротьбу між ідентичністю та рольовою конфузією. У цьому віці молодь стикається з питанням "Хто я?" і шукає відповідь серед друзів, родини та суспільства загалом. Кожен крок на цьому шляху, навіть якщо він ускладнений, призводить до самопізнання і зростання [14].

У цьому періоді важливу роль відіграє самооцінка. Науковці підкреслюють, що формування позитивної самооцінки допомагає підліткам зберегти віру у себе та свої можливості, навіть у найважчі моменти. З цього приводу слова Карла Роджерса дуже мудрі: «коли люди дивляться глибоко в очі інших людей, то вони бачать собівартість, що і в них, і в інших. Це може допомогти зменшити конфлікт і підвищити рівень співробітництва та розуміння» [18]. Таким чином, підлітковий вік—це не лише час емоційного та інтелектуального росту, але й час формування особистісних цінностей, які визначатимуть шлях кожної особистості у майбутньому.

Почуття дорослості, нове почуття, притаманне для підліткового періоду, впливає також на розвиток самостійності: починає розвиватись критичне мислення, формування власних суджень, бажання мати власну точку зору. З'являється різниця між мовленням та мисленням. Показником зміни психічного стає потреба у відокремленості від дорослих, по-перше від батьків, у власних підходах до врегулювання ситуацій. До прикладу, підлітки, котрі не встигають по навчанню, є більш самостійними, ніж учні, котрі виконують всі завдання та мають більш розвинений логічний аспект мовленнєвої діяльності.

Учні, котрі мають цей логічний аспект, попри зменшення мотивації будуть успішні в традиційному навчальному процесі, але більш пасивними у

творчій діяльності. Для підліткового віку характерні змінення мотивів, що пов'язані з навчальною діяльністю, інтерес до окремих фактів вже зменшується, інтереси постають більш стійкими та активнішими, а також змінюються з залежності від сфери знань та особливих навичок [31].

У підлітковому віці відносини з батьками та вчителями поступово втрачають свою важність, водночас стосунки з однолітками стають найбільш важливими. Це вказує на глибокі потреби підлітків у розвитку соціально-моральних зв'язків. Взаємодія з однолітками надає їм можливість формувати спільноту, де вони отримують підтримку та можливість виразити себе, що набагато важливіше, ніж у відносинах у ранньому дитинстві.

У підлітковому віці через потребу досягти рівня суспільства змінюється ставлення до оточуючого світу, але ця потреба обмежена соціально закріпленими ролями. «Зона відчуження» виявляється у виявах агресії та страху [33].

Підлітки приймають різні позиції відносно суспільства, проте «Я і суспільство» залишається найбільш важливішою, оскільки сприяє індивідуалізації та самодетермінації. Критичне ставлення до оточення та усвідомлення себе як суб'єкта підтримує соціалізацію, але потрібна робота з боку дорослих щодо формування об'єктивних оцінок соціуму, щоб уникнути розриву між словом і ділом та невмінням співвідносити моральні норми з дійсністю.

Для підліткового віку притаманні дві тенденції: криза незалежності – для швидкого та бурхливого руху вперед, вихід на нові межі, вихід за прийняті правила і, в той час, криза залежності являє собою повернення назад до початку, до зони комфорту, до впевненості. Обидві ці кризи – можливість для самовизначення підлітка. В першому випадку сказати, що Я вже не дитина, а для другого випадку –Я залишаюсь дитиною і буду нею. Означені подвійні позиції визначають специфічність кризи. У своїй неповній психологічній та соціальній зрілості підліток, захищаючи свою нову позицію перед дорослими і вимагаючи рівних прав, одночасно прагне розширити межі своєї свободи.

Але несвідомо часто очікує від дорослих допомоги, підтримки і захисту, вірячи, що вони забезпечать йому відносну безпеку у цій боротьбі, захищаючи його від занадто ризикованих кроків [37].

Важливе значення у формуванні особистості підлітка має колектив, а прагнення до самоствердження є однією з його ключових рис. Підліток прагне знайти своє місце в колективі, бажає бути помітним або, навпаки, просто відчувати свою присутність. Проте через взаємодію з оточуючими він починає усвідомлювати свої прагнення, дії та своє місце у групі, стаючи активним учасником виховного процесу.

Дружба і товаришування набувають особливого значення, стаючи новими формами взаємодії: від простої дружби до близького товариства і взаємопідтримки. Важливим елементом формування особистості є також дружні стосунки з батьками. У цьому віці підліток вже не підкоряється авторитетам беззаперечно, він має власні думки та вміє захищати їх. Дружба між батьками і дітьми стає каналом впливу на дитину, допомагаючи батькам краще зрозуміти свою дитину та впливати на неї через власний досвід та авторитет [38].

У своїй роботі німецький філософ і психолог Е. Шпранглер, розмірковуючи над розвитком у підлітковому віці, виділяв три ключові типи прогресу. Починаючи з «підліткової кризи», він описує цей період як своєрідне «друге народження», коли особистість переживає перетворення. Другий тип розвитку, за словами Шпранглера, полягає в поступовому й стабільному зростанні, коли підліток плавно входить у сферу дорослої діяльності. Однак третій тип розвитку є активнішим і самовизначаючим, відзначається свідомим самовихованням та наполегливим подоланням власних недоліків, тривог і кризових ситуацій. Це період, коли індивід активно направляє свою волю для досягнення особистісного зростання та глибшого розуміння своєї індивідуальності [38].

У підлітковому віці зростає вплив однокласників, особливо для тих, у кого низька самооцінка, які стурбовані бути відомими чи непоміченими. Деякі

можуть стати «популярними», відтворюючи поведінку сильніших однолітків навіть у протиправних діях. Підлітки часто демонструють низьку стійкість до стресу, що може виявлятися у необдуманих діях та непридатній поведінці.

Незважаючи на активність підлітків у навчанні та інших справах, дорослим слід розуміти, що діти можуть проявляти нестійкість при вирішенні складних питань, таких як вибір професії чи моральних принципів. Тому дорослі повинні спілкуватися з ними як з рівноправними, але не забувати, що вони ще потребують допомоги і підтримки у своєму особистісному зростанні. В цей час активно можна виділити процес самовизначення.

Підліткова самоідентичність – це психологічна характеристика, що описує процес формування та розвитку особистісної ідентичності підлітка. У цьому віці особливо активно відбувається пошук самовизначення, визначення своїх цінностей, переконань, ролей та місця в соціальному оточенні.

Підліткова самоідентичність включає в себе не лише розуміння власної особистості, але й взаємодію з оточуючим середовищем, пошук свого місця у світі, відношення до себе та інших. В цьому процесі підліток може експериментувати з різними ролями, оцінювати та переоцінювати свої здібності та цінності, що загалом веде до поступового формування стійкої самоідентичності.

Цей етап є важливим для подальшого розвитку особистості, оскільки від того, наскільки успішно підліток пройде процес самоідентифікації, залежить його самопочуття, самовпевненість та здатність до побудови задовільного життя в дорослому віці. Можна звернутися до відомого науковця у цій галузі Еріка Еріксона. Він вважає, що підлітковий період характеризується кризою самоідентичності, яка відбувається між 12 і 18 роками. Еріксон називає цей етап «кризою ідентичності проти рольової конфузії».

У цей період підліток відчуває потребу у встановленні своєї ідентичності, тобто усвідомлення себе як унікальної особистості зі своїми власними цінностями, переконаннями і цілями. Під час цієї кризи підліток постійно переосмислює свої ролі, відношення до себе і оточуючих, і

намагається знайти гармонію між своїми уявами про себе і очікуваннями оточення. Еріксон вважав, що успішне проходження кризи ідентичності приводить до встановлення стійкої ідентичності, яка допомагає підліткам вирішувати проблеми та досягати своїх цілей у подальшому житті. Тому розуміння процесу самоідентифікації підлітків в контексті концепції Еріксона може сприяти кращому розумінню їхнього розвитку та підтримці на цьому важливому етапі життя [40].

В контексті концепції Еріксона підліткова криза ідентичності є критичним періодом, коли підліток стикається з багатьма важливими питаннями про себе: «Хто я?», «Що я хочу бути?», «Як я вписуюся у світ?». Ці запитання викликають внутрішню напругу і пошук, який може бути досить важким і непевним. Під час цієї кризи підліток може експериментувати з різними ролями, ідентичностями та цінностями, переоцінювати свої здібності та цінності, щоб знайти те, що відповідає найкраще його справжнім потребам і бажанням [42]. Цей процес не завжди простий і може супроводжуватися стресом, невизначеністю і внутрішньою конфліктністю. Проте, успішне проходження цієї кризи дозволяє підлітку встановити стійку особистісну ідентичність, яка стає основою для подальшого розвитку і досягнення життєвих цілей. Збалансована і стабільна ідентичність дозволяє підліткам більш впевнено вирішувати проблеми, встановлювати стосунки з іншими людьми і знаходити своє місце у суспільстві.

1.2. Поняття і структура професійного самовизначення старшокласників

Професійне самовизначення – це досить складний та динамічний процес, який включає в себе орієнтацію особистості в сфері професійної праці, розвиток та виявлення її духовних та фізичних здібностей, а також формування реалістичних професійних цілей і планів. Це також процес створення образу себе як майбутнього професіонала.

Професійне визначення особистості відображає уявлення людини про різні професії, їхню роль у суспільстві, а також власні плани та цілі стосовно власної професійної реалізації. Галина Радчук розглядає професійне самовизначення як ключовий елемент професійного розвитку особистості. Вона підкреслює, що самовизначення не лише є окремим актом або етапом професійного зростання, але і його фундаментальною основою, неперервним процесом пошуку і усвідомлення значення професійної діяльності, розкриття та реалізації власної ідентичності як фахівця, а також здійснення вибору в умовах складних професійних ситуацій, що постійно змінюються й ускладнюються [39].

Професійне самовизначення молоді як складний, тривалий та динамічний процес можна розглядати на трьох основних етапах. Перший етап охоплює період дитинства, коли домінують дитячі потреби, і дитина формує уявлення про різноманітні професійні ролі, створює професійні інтереси та наміри, а також розвиває професійні можливості (від 6 до 10 років). Другий етап, який припадає на підлітковий вік (від 10 до 14 років), характеризується формуванням конкретних професійних інтересів, переваг та намірів, набуттям знань щодо професійних вимог і життя, а також розвитком професійних можливостей. Нарешті, третій етап (від 14 до 18 років) це період диференціації та інтеграції професійних інтересів, коли молодь приймає рішення щодо вибору професії та шляху її навчання та підготовки [46].

Не варто забувати, що спочатку передую особистісне самовизначення, воно включає процес усвідомлення себе в контексті загальновизнаних (а також

особистих) стандартів особистісного зростання та подальшої активної реалізації на основі цих принципів. Цей процес відбувається на більш ранніх етапах, ніж професійне самовизначення, і є основою для формування індивідуальної ідентичності.

У структурно-функціональній моделі професійного самовизначення старшокласника можна виділити мотиваційну, поведінкову, когнітивну складові, що визначають ставлення підлітка до важливості та необхідності профорієнтації, визначення та сформованості Я-образу та власне практичну самореалізацію у професійному світі. Структура професійної самовизначення наведена у таблиці 1.1. [45].

Таблиця 1.1.

Структурно-функціональна модель професійного самовизначення

Компонент мотиваційний	Компонент поведінковий	Компонент когнітивний
Уміння оволодіти своїми знаннями та вміннями, розкрити свій потенціал у найбільш повному обсязі, і бути вірним собі. Знайти своє місце в професійному та особистісному зростанні, максимально реалізувати свої можливості. Заслужити визнання оточуючих своєю досягнутістю.	Знайти власні життєві пріоритети, базуючись на розвитку інтелекту, вмінні внутрішньої росту та об'єктивній оцінці своєї особистості. Уміти об'єктивно оцінювати себе та свої можливості, і відповідно до цього визначати напрямки особистісного та професійного зростання, керуючись розвинутими оцінними навичками та вимогами професійного середовища.	Розуміння своїх індивідуальних переваг, усвідомлення та формування Я-концепції, сформованість нових установок для своєї індивідуальності.

Структура професійного самовизначення включає кілька ключових процесів. По-перше, це критичне самоусвідомлення, що означає аналіз і свідоме розуміння власних психологічних можливостей, навичок, талантів і захоплень у контексті обраної професії. Другим важливим етапом є критичне

самооцінювання, що передбачає об'єктивну оцінку своїх здібностей, можливостей та слабкостей. Нарешті, до цієї структури також входять можливості саморозвитку і самовдосконалення, які означають психічну й професійну підготовку молоді до вибраної професії [46].

Побудова процесу професійного самовизначення учнівської молоді включає головні складові особистості. На різних етапах цього процесу ці складові можуть мати високий, середній або низький рівень вираженості, що визначається не лише впливом профорієнтації, але й особистою ініціативою та активністю. У своїх дослідженнях вікових етапів професійного самовизначення дослідники все частіше звертають увагу на лінію аналізу вибору кар'єри.

Дж. Голланд у своїх дослідженнях підкреслює, що мотивація до вибору професії, яка є зовнішнім чинником, значною мірою залежить від генетично обумовлених потреб, закладених батьками. Він стверджує, що людина обирає професію, враховуючи оточення, яке створює сприятливі умови для розвитку її особистих потреб. Таким чином, Дж. Голланд вказує на те, що процес професійного самовизначення та зовнішня мотивація вибору професії формуються під впливом не тільки соціальних умов, але й внутрішніх, генетично детермінованих потреб, які передаються від батьків [16]. Сучасна теорія професійного самовизначення, розроблена канадським дослідником Ч. Ченом у 2017 році, ґрунтується на адаптації теорії самовизначення Е. Десі та Р. Райана до сфери професійного розвитку. Теорія була підтверджена численними експериментальними дослідженнями. Її основні положення полягають у наступному:

Для гармонійного професійного становлення та розвитку необхідне задоволення трьох основних вроджених психологічних потреб:

Потреба в самодетермінації (автономії): це прагнення людини відчувати себе ініціатором своїх дій, самостійно контролювати свою професійну траєкторію, кар'єрні вибори та цілі, бути автором власного життя.

Потреба в компетентності: це бажання досягти результатів у кар'єрі, бути ефективним у професійній діяльності та навчанні. Відчуття професійної компетентності охоплює широкий спектр характеристик, таких як таланти, здібності, мудрість, а також вміння застосовувати їх для ефективного професійного розвитку.

Потреба у взаємозв'язках з іншими людьми: це прагнення налагоджувати відносини, засновані на почутті прихильності і приналежності, а також бажання бути частиною професійної спільноти.

Друге важливе положення теорії стосується того, що вибір та поведінка людини залежать від двох типів мотивації: внутрішньої та зовнішньої. Обидва ці типи мотивації впливають як на процес роботи, так і на етапи професійної підготовки.

Ця теорія акцентує увагу на важливості задоволення вроджених потреб для досягнення професійного благополуччя та розвитку, підкреслюючи роль як внутрішніх, так і зовнішніх факторів мотивації в процесі вибору та професійного становлення[12].

Професійне самовизначення відображає складний шлях індивіда до вибору кар'єрного шляху. Це не лише послідовність завдань, що постають перед особистістю, але й унікальний процес прийняття рішень, який включає у себе гармонізацію особистих прагнень та суспільних потреб. Власне професійне самовизначення є не лише обраною професією, але й складовою індивідуального стилю життя, який визначає наше місце в суспільстві.

Успіх професійного самовизначення залежить від того, наскільки обрана професія відповідає типу особистості. Дж. Голланд розглядає професійний вибір як вибір способу життя, виокремлюючи шість типів особистості: реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємницький та конвенційний. Він також визначає «особистісний код», що складається з трьох найвиразніших типів особистості в кожній людині. Голланд співвідносить цей код з вимогами різних професійних середовищ [12]. Структурною складовою професійної орієнтації є наявність кар'єрного плану – ґрунтовне уявлення про

обрану галузь роботи та способи освоєння навичок для майбутньої професії. Професійний план – це важлива складова особистого життєвого шляху, що охоплює мрії та амбіції людини щодо соціального, професійного та сімейного благополуччя, а також визначає шляхи та стратегії досягнення цих цілей.

Існують 4 конкретних етапи професійного самовизначення:

- дитячі ігри, в цей період починається пізнання зовнішнього світу, відбувається акцентування на конкретні професії під час гри;
- підліткові мрії, протягом підліткового періоду підлітки приміряють на собі різні професії у своїх мріях;
- попередній вибір професій – відбір різних видів діяльності згідно власних цінностей, інтелектуальних здібностей, підготовка до іспитів та вибір спеціальностей;
- прийняття свідомих рішень, на цьому етапі узгоджуються всі переваги та недоліки, вибір рівня кваліфікації.

В процесі формування власних думок та бажань можуть з'являтися перші суперечності між підлітком та дорослим, орієнтація на лише престижні професії, а не на власні здібності. Суперечності можуть виникати між очікуваннями та реальністю, намірами та здібностями, між прагненням молоді до самостійності та невмінням прийняти змістовне рішення щодо подальшого життя [21].

Криза ідентичності в підлітковому віці може мати значний вплив на професійне спрямування молодої людини. В цьому віці відбувається інтенсивний пошук самоідентифікації, визначення власних цінностей, інтересів, сильних сторін та життєвого шляху. Криза ідентичності може призвести до невизначеності та плутанини у поглядах на майбутнє, що ускладнює процес вибору професії. Ось деякі з можливих впливів кризи ідентичності на професійне спрямування:

1. Неспроможність визначити свої цілі: підліток, який переживає кризу ідентичності, може мати складнощі з визначенням своїх мети та цілей у житті, що може ускладнити вибір професії.

2. Перебільшення соціального впливу: молодь може шукати визнання та прийняття від оточуючих, що може призвести до обрання професії, яка відповідає очікуванням інших, а не їхнім власним інтересам та здібностям.

3. Низька самооцінка: якщо підліток почувається неуспішним у вирішенні кризи ідентичності, це може призвести до низької самооцінки, що впливає на його віру у власні здібності та можливості у виборі професії.

4. Заплутаність у власних інтересах: підліток може мати заплутаність у власних інтересах через пошук власної ідентичності, що ускладнює визначення того, що йому насправді подобається робити та чим він хотів би займатися у майбутньому [28]. Реалізація своїх здібностей і прагнень стати тією людиною, якою ти бажаєш, не завжди є реальністю. Цей розрив між амбіціями, бажаннями та фактичними результатами часто призводить до виникнення внутрішньоособистісних конфліктів.

Антонова В. у своїй науковій роботі спирається на Е. Еріксона, який підкреслює у своїх дослідженнях внутрішньоособистісних конфліктів, що ці конфлікти виникають у зв'язку з кризами, які людина переживає протягом життя. Він вважає, що кожна особистісна та соціальна криза є викликом, який спонукає індивіда до зростання і подолання труднощів. Вміння справлятися з цими викликами є ключовим для розуміння життя особистості. Однак не кожному вдається успішно пройти всі етапи криз, що означає, що кожен має потенціал до виникнення внутрішніх конфліктів. Тому важливо не уникати їх, а знаходити конструктивні шляхи їх розв'язання [1].

Професійна орієнтація старшокласників часто стикається з впливом різноманітних стереотипів, які можуть обмежувати чи спрощувати вибір майбутньої професії. Зазвичай ці стереотипи виникають внаслідок соціальних, культурних і медійних впливів, що формують у молоді певні уявлення про "правильний" вибір професії, які можуть не співпадати з реальними інтересами або здібностями учнів.

Гендерні стереотипи. Стереотипи, пов'язані з вибором професії залежно від статі, мають великий вплив на старшокласників. Наприклад, часто

вважається, що жінки повинні обирати гуманітарні професії (вчителі, лікарі, психологи), а чоловіки — технічні спеціальності (інженери, програмісти). Це може призвести до того, що молоді люди обирають професії не через внутрішній інтерес, а через соціальні норми.

Престиж професії. Місце професії в соціальній ієрархії також є важливим фактором. Старшокласники можуть вибирати професії, які сприймаються як престижні, такі як юристи, лікарі, фінансисти, не зважаючи на їх власні схильності та здібності. Це може бути результатом впливу медіа, суспільства або родини, яка вважає ці професії престижними.

Стереотипи щодо матеріальних вигод. Часто вибір професії зумовлений уявленням про високий рівень заробітку. Багато учнів орієнтуються на професії, де, як їм здається, можна заробляти багато грошей, наприклад, у фінансовому секторі чи технологічних компаніях, навіть якщо ці професії не відповідають їхнім справжнім інтересам.

Вік та кар'єрний старт. Існує стереотип, що молоді люди повинні обирати професії, які забезпечують швидкий кар'єрний старт і фінансову стабільність. Це може призвести до вибору професій, які здатні швидко принести матеріальні вигоди, проте не завжди є перспективними в довгостроковій перспективі.

Стереотипи щодо освіти. Існує стереотип, що для успішної кар'єри необхідно мати вищу освіту, в той час як технічні чи професійні спеціальності часто недооцінюються. Старшокласники можуть уникати вибору технічних професій або професій без вищої освіти, не розуміючи, що багато таких професій є високоприбутковими і стабільними[17].

Наявні чинники можуть істотно обмежувати професійну орієнтацію молоді, заважаючи учням робити усвідомлений вибір. Вони часто призводять до того, що учні обирають професії, які не відповідають їхнім реальним інтересам і схильностям, а лише відображають зовнішні соціальні очікування. Крім того, вони можуть спричиняти стрес і незадоволеність, якщо вибір професії не відповідає внутрішнім прагненням і здібностям учня.

Наше суспільство потребує від підлітків визначення свого місця в житті, обрання професії, частіше одну і на все життя, тобто одним словом самовизначення. Проте в процесі дорослішання відбуваються зовнішні зміни, змінюється ставлення до оточуючих та перехід до інших соціальних груп. Чим краще підліток впорається з кризою, тим легше йому буде долати перепони в майбутньому. В процесі подолання кризи ідентичності важливо, щоб індивід розумів свої внутрішні потреби та мав уявлення про можливі шляхи особистісного розвитку.

Сучасні підходи підтверджують, що прийняття особистістю власного унікального життєвого шляху та відношення до людей, які впливають на її життя, сприяє переосмисленню цих відносин і стає однією з передумов успішного подолання кризи ідентичності. Кожна криза має свій проміжок часу, але особлива увага надається кризі підліткового та юнацького віку. Тому успішне подолання таких криз полягає в формуванні стійкого відчуття ідентичності, за рахунок позитивного ставлення до себе та інших людей [23].

1.3. Індивідуально-психологічні особливості як фактор професійного самовизначення старшокласників

Вплив індивідуально-психологічних особливостей на професійне самовизначення старшокласників є важливим аспектом їхнього майбутнього життя. Кожен учень має унікальні риси характеру, і ці риси можуть впливати на їхні вибори щодо майбутньої кар'єри. Деякі старшокласники можуть мати схильності до певних видів діяльності, які відображають їхні індивідуальні інтереси та здібності. Інші можуть бути схильні до певних професійних сфер через свої особистість або досвід.

Психологічні особливості також можуть включати рівень самооцінки, стійкість до стресу, соціальну адаптованість та інші аспекти, які впливають на професійний вибір. Дослідження в цій області допомагає краще зрозуміти, як індивідуальність старшокласників впливає на їхні кар'єрні плани. Розуміння

цих впливів може допомогти шкільним радникам і батькам надати старшокласників належну підтримку і поради у процесі вибору професії.

Однією з ключових точок в цьому дослідженні є визначення того, як індивідуальні риси особистості взаємодіють з зовнішніми чинниками, такими як оточення, культурні впливи та економічні умови. Деякі старшокласники можуть бути схильні до вибору професії, яка відображає традиції їхньої родини або очікування суспільства. Інші можуть шукати індивідуальний шлях, що відповідає їхнім власним уявленням про щастя і задоволення від роботи.

У відповідності до О. Моріна, готовність до професійного самовизначення впливає зі сполучення практичного, морального і психофізіологічного аспектів, які визначаються наступними критеріями: засвоєння необхідних знань про світ праці, про професії, про самого себе, володіння загальними та спеціальними навичками і вміннями; емоційне й оцінне ставлення до набутих знань, умінь і навичок, осознаність у виборі професії [24].

Серед факторів, які визначають готовність до тої чи іншої професії, є цінності старшокласників. Цінності дійсно відіграють важливу роль у житті людини, формуючи основу для її дій і прийняття рішень. Вони служать орієнтирами, які допомагають людині приймати рішення, орієнтуючись на свої життєві переконання та уявлення про добро і зло, правильне і неправильне. Саме через призму цінностей особистість визначає, що для неї є важливим, а що другорядним. Коли людина має чіткі цінності та орієнтацію на певні цілі, вона здатна краще адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі, оскільки їй легше визначити, як діяти в конкретних ситуаціях, що відповідає її переконанням. Цінності також є основою для мотивації, тому людина, керуючись ними, може більше зосередитися на досягненні своїх цілей і, відповідно, на особистому розвитку. Гендерні особливості підлітків значною мірою впливають на формування їхньої ціннісно-сміслової сфери, оскільки визначають рівень їхньої агресивності, схильності до конфліктів, порушення правил, а також здатність до самоконтролю і самопошкодження. Ціннісні

орієнтації підлітків відображають їхні загальні напрямки інтересів, потреб і прагнень. Якість цих сформованих цінностей визначає готовність підлітків адаптуватися до нових соціальних взаємодій. Водночас підлітковий вік є критичним періодом для можливих відхилень у поведінці, оскільки саме в цей час створюються особливі умови для формування ціннісно-смислової сфери [34].

Імідж майбутньої професії є досить складним утворенням, що включає емоційний і когнітивний компоненти. Відповідність емоційно-оцінної складової важливим складовим професії робить вибір обґрунтованим і реалістичним. Для вибору професії необхідно, щоб вимоги професії відповідали можливостям людини. В іншому випадку самосвідомість людини накопичує негативний життєвий досвід, формує власні шляхи вирішення проблем – дистанціювання від проблем, ігнорування їх тощо.

До моменту професійного самовизначення випускники часто не можуть зробити зрілий та повноцінний вибір через недостатню розвинутість відповідних психологічних функцій. Окрім власного соціального досвіду, їхні установки можуть бути сформовані шляхом випадкової або цілеспрямованої комунікації, особливо через масові засоби спілкування, що активно співпереживають подіям. Професійні установки є результатом особистісної активності та виникають у процесі спільного та професійного розвитку, відображаючи смислові орієнтації особистості. Щоб зробити вибір професії, необхідно: відокремлення іміджу себе від теми професійного розвитку та впевненості в собі, раціональність у вирішенні життєвих завдань, досягнення незалежності, орієнтація на майбутнє формування спільних професійних інтересів і трудових навичок, реальний деякий досвід роботи.

Серед факторів, які впливають на кар'єрні рішення учнів школи, є зовнішні та внутрішні фактори.

До зовнішніх факторів відноситься позиція сім'ї і педагогічний колектив школи і однолітки, плани професійного та особистого життя; орієнтація за суспільне визнання, усвідомлення конкретної професійної діяльності,

особистісні характеристики, що впливають на процес прийняття власних рішень. До індивідуальних якостей відносять новизну досвіду, доброзичливість, креативність, наполегливість, вплив темпераменту та індивідуально-типологічні якості [4].

Особистісні риси відіграють чималу роль при виборі професій. До прикладу, екстраверти частіше обирають професії, які передбачають багато спілкування та взаємодію з людьми, такі як продажі, громадські відносини або викладання. З іншого боку, інтроверти можуть бути більш схильними до професій, де можна працювати в одиночку або в обмеженому колі спілкування, наприклад, програміст, письменник або аналітик.

Карл Юнг у своїй книзі про «Типи психологічних особистостей» висловлював теорію про інтровертні та екстравертні типи особистості, які впливають на спрямованість і вибір професійного шляху та писав: «Інтроверти шукають рефлексії та внутрішнього спрямування у своїй думці та почуттях, тоді як екстраверти віддають перевагу зовнішньому стимулюванню та взаємодії з оточуючими». Ці особливості можуть впливати на їхнє професійне самовизначення, інтроверти можуть віддавати перевагу професіям, які дозволяють їм працювати самотужки або в обмеженому колі людей, тоді як екстраверти можуть відчувати себе більш комфортно у відкритих та соціальних середовищах, що вимагають багато спілкування [49].

Підлітки, що мають високий рівень відкритості, частіше обирають творчі або наукові професії, де вони можуть виявити свою уяву та інтелектуальні здібності. Ця ознака є однією з п'яти основних особистісних рис, які описують особистість за моделлю «Великих п'ятирок» (Big Five). Ця модель включає п'ять основних рис особистості: відкритість до нового досвіду, доброзичливість, екстраверсію, приємність та невротизм. Кількість отриманого досвіду відображає ступінь, до якої людина відкрита для нових ідей, концепцій та досвідів.

Люди з високим рівнем відкритості частіше схильні до експериментів, і вони прагнуть до розуміння та оцінки навколишнього світу. Їхня уява,

креативність та інтелектуальні здібності дозволяють їм бути успішними у творчих та наукових сферах. Вони можуть виявляти інтерес до мистецтва, літератури, наукових досліджень, новаторських технологій та інших сфер, де можна розглядати нові ідеї та концепції.

Високе почуття відкритості також може виявлятися у відчутті пригод та прагненні до нових вражень. Ці люди можуть шукати стимуляції у подорожах, культурних заходах та інших подіях, які розширюють їхні горизонти.

Це допомагає розуміти, чому особистості з високим рівнем відкритості частіше обирають творчі та наукові професії, де вони можуть виявити свою уяву та інтелектуальні здібності. Вони зазвичай відчують задоволення від того, що можуть розробляти нові ідеї та втілювати їх у життя, що робить їх щасливими та задоволеними у своїй професійній діяльності.

Наступним важливим фактором є самооцінка особистості. Абрахам Маслоу розглядає самооцінку через описану ним ієрархію потреб, серед яких з самооцінкою він пов'язує два рівні: це потреба у приналежності та любові й потреба у самоповазі. Наукові підходи сучасних психологів щодо сутності поняття самооцінка (Є. Белінська, Г. Гуменюк, О. Красіло, С. Тищенко, О. Тихомандрицька) пов'язані з емоційним ставленням дітей до себе, з розвитком рефлексивної свідомості, з соціальними аспектами психології особистості, з практичним самопізнанням, з гармонійним образом «Я» [43].

Деякі психологи вважають Я-концепцію та самооцінку провідними елементами особистості (У. Джеймс, І. Кон), а інші відносять самооцінку до Я-концепції (Р.Бернс). Альфред Адлер підкреслив важливість дитинства у формуванні самооцінки. Коли діти залежать від батьків або залишаються без них, вони відчують вразливість і нестачу захисту [13]. Чарльз Роджерс застосував дещо інший підхід і розумів самооцінку як структурну невід'ємну частину Я-концепції особистості. На його думку, Я є сутністю особистості, що формується через взаємодію зі значущими іншими під час процесу соціалізації (батьками, друзями та іншими).

Для ефективного функціонування особистість повинна визначити мету, до якої прагне. На думку вченого, зростання та зміни є ключовими рисами особистості. Проте деякі люди обирають регресивні цінності, шукаючи рівноваги (мир і спокій, сон і відпочинок, втеча від реальності, залежність та безпеку). Г. Олпорт розділяє цінності на цінності зростання та цінності здорового регресу, підкреслюючи їхню діалектичну взаємозалежність. Дослідник вважає, що зріла, здорова та сильна особистість потребує обох типів цінностей, але більше схиляється до вищих. Натомість у середньої людини переважають нижчі потреби та цінності, що уповільнює її особистісний розвиток.

Автор підкреслює, що людина повинна насолоджуватися життям, і ключову роль у цьому відіграє її ставлення до себе та оточення. Зріла особистість проявляє терпимість, що підтримується реалістичним сприйняттям як себе, так і навколишнього світу. Основними складовими є позитивне ставлення, гумор та інсайт. Гумор дозволяє бачити радість у повсякденних ситуаціях, що покращує стосунки з близькими. Інсайт допомагає людині глибше зрозуміти себе правильно оцінювати свої переживання, формуючи самоприйняття, що, у свою чергу, сприяє внутрішньому спокою та задоволенню життям. Ще одна ознака зрілості – наявність власної життєвої філософії та позиції. Наповненість життя сенсом істотно впливає на ставлення людини до всього, що її оточує [47].

Самооцінка старших підлітків представляє собою велику та різноманітну палітру власних переконань та оцінок. У порівнянні з молодшою віковою групою вони більш глибоко та широко розглядають свою особистість. Старші підлітки аналізують не лише окремі риси свого характеру, але і усілякі аспекти свого буття загалом. Вони виявляють певний рівень соціальної зрілості та розуміють себе як осіб, готових до вступу у життя дорослих. Ця внутрішня готовність відображається у їхній здатності вільно обирати свій шлях та приймати рішення [7].

Ще одним фактором, який впливає на майбутню кар'єру, є тип темпераменту, проте більшість школярів не акцентують уваги на своєму темпераменті як вроджених та індивідуальних особливостей, що залежить від типу нервової системи. Неврівноважений тип нервової системи відносять до холериків. Холерики відзначаються енергійністю, наполегливістю та рішучістю, можуть обирати лідерські або підприємницькі професії, де вони можуть виявити свою ефективність у вирішенні проблем та досягненні цілей. Сангвініки, характеризуються жвавістю, комунікабельністю та оптимізмом, часто обирають професії, що вимагають багато спілкування та взаємодії з людьми, наприклад, менеджмент, медіа, маркетинг або викладання. До сильного врівноваженого інертного типу нервової системи відносять флегматиків. Флегматики характеризуються спокоєм, терплячістю та стійкістю, можуть відчувати себе зручно у стабільних та рутинних областях, таких як бухгалтерія, адміністрування або бібліотечна справа. А до слабого типу відносять меланхолічний темперамент. Люди, яких відносять до цього типу, мають тенденцію до пильності, високого стандарту якості та креативності, можуть відчувати себе комфортно у професіях, де потрібна глибока аналітика та самостійна робота, наприклад, наукові дослідження, мистецтво або програмування. До властивостей темпераменту також можна додати екстраверсію та інтроверсію, про які було описано вище. Від темпераменту залежить, як буде людина виконувати свою роботу та чи буде вона успішною в цій галузі [11].

Серед індивідуальних чинників виокреслимо мотивацію більш ширше. Джон Уільям Аткинсон у своїй теорії мотивації досягнення ввів поняття мотивації успіху та боязні невдач, що є одними з центральних аспектів мотиваційної психології. Він вважав, що люди мають дві основні мотивації: мотивацію досягнення успіху (пов'язану з прагненням досягати високих результатів) та мотивацію уникнення невдач (пов'язану з бажанням уникнути неуспіху або покарання) [51]. Мотивація успіху активізує прагнення досягати

високих стандартів і цілей, робити вибір, орієнтуючись на потенціал для позитивного результату.

Мотивація уникнення невдач зазвичай пов'язана з меншою готовністю до ризику і сприйняттям невдач як значущого стресового фактора, що може обмежувати бажання діяти або змушувати уникати ситуацій, де є ймовірність поразки.

У школах та серед старшокласників ці мотиваційні орієнтації можуть впливати на вибір задач, рівень залучення в навчальний процес і навіть на майбутній вибір професії. Старшокласники, схильні до мотивації успіху, мають більш високий рівень активності, беруть участь у додаткових заняттях і намагаються перевершити власні результати. В той же час старшокласники, які бояться невдач, можуть уникати складних завдань або відмовлятися від участі у конкурсах чи інших змаганнях.

Зв'язок з самоповагою та емоційним станом. Страх невдачі може бути тісно пов'язаний з низькою самооцінкою та високим рівнем тривожності. Враховуючи, що старшокласники знаходяться на етапі формування власної ідентичності та самоповаги, вони можуть проявляти різні ступені стресу чи невпевненості під час тестів, контрольних чи екзаменів.

В деяких галузях роботи важливими критеріями стають такі індивідуальні характеристики, як комунікативні та організаторські здібності.

Богац О.В. посилається у своїй роботі на Рубінштейна С.Л. про те, що розвиток здібностей не лише відображає сам розвиток особистості, але і є його невід'ємною частиною. Кожен крок у засвоєнні нових знань та навичок, кожен успіх у виконанні завдань має свої корені в розумовому розвитку у вдосконаленні розумових здібностей. У зв'язку з цим, здібності визначаються як унікальні психологічні особливості особистості, які відповідають вимогам певної діяльності, а головне вони становлять основу для здобуття нових знань, умінь та навичок та їх ефективного використання в праці. Для людини важливим допоміжним інструментом є стратегічні здібності, що дозволяють

швидко думати в специфічних ситуацій та обирати поведінкові стратегії задля отримання кращого результату [5].

Стратегічні здібності якраз і є продумуванням та плануванням тактики з комунікацій, яку можна використовувати в подальшому для власного спілкування. Тактичні здібності мають більш конкретні підходи та включають в собі дві групи методів: особистісно-орієнтовані та технічні. До технічних належать:

- можливість оптимально будувати власне мовлення;
- здатність підтримувати контакт, здатність перехоплювати ініціативу в спілкуванні, вміння виходити з нього;
- здатність до саморегуляції.

Особистісно-орієнтовані здібності враховують інтелектуальні риси, індивідуальні особливості та інші риси, що допомагають в результативному комунікуванні [13,19]. Організаторські здібності – це вміння, яке дозволяє впливати на людей та оперативно заводити знайомства, проявляти ініціативу. Саме до цих здібностей можна віднести практичний розум, наполегливість, лідерські якості та здатність до об'єднання людей.

Емоційний інтелект відіграє одну з найбільших ролей при формуванні професійних вподобань і виконує кілька важливих функцій для особистості, зокрема стресозахисну та адаптивну. Це реалізується через емоційно розумову поведінку, яка базується на внутрішньоособистісних факторах, таких як сумлінність, самомотивація та наполегливість, а також на міжособистісних чинниках, включаючи емпатію, комунікабельність, товариськість і доброзичливість. Крім того, важливими є емоційна стійкість і відкритість до нового досвіду, про який вже було описано вище [29].

За Д. Гоулманом, емоційний інтелект – це можливість розуміти свої емоції та емоції інших, розуміти різні емоції і їхні нюанси, а також управляти як власними, так і чужими емоціями. Це дозволяє впливати на інших і досягати цілей завдяки емоційній взаємодії. Науковець стверджує, що рівень розвитку емоційних здібностей є найкращим індикатором лідерських якостей, тому цей

аспект варто враховувати при відборі кандидатів на керівні посади. Модель емоційного інтелекту Д. Гоулмана є змішаною, оскільки вона поєднує компоненти з різними походженнями, функціями та структурою [10].

Емоційна стабільність та стресостійкість це ключові аспекти психологічної компетентності людини, які відіграють важливу роль у виборі професії та ефективному виконанні професійних обов'язків. Ці характеристики впливають на здатність людини справлятися з викликами і труднощами, які виникають у процесі професійної діяльності. Як емоційна стабільність, так і стресостійкість є складовими особистісних рис, які можна розвивати та коригувати в залежності від умов середовища і самосвідомості людини. Розглянемо їхню роль в контексті професійної спрямованості більш детально. Емоційна стабільність визначає здатність людини зберігати психологічну рівновагу в умовах змін та складних ситуацій. Вона передбачає адекватне сприйняття подій та відповідну реакцію на стресори, без втрати самоконтролю або порушення емоційного балансу. Люди з високою емоційною стабільністю здатні спокійно реагувати на конфлікти, непередбачувані обставини, критику або інші стресові фактори, що робить їх більш ефективними в професійній діяльності. Ця риса є надзвичайно важливою для людей, які працюють у сферах, де необхідна постійна взаємодія з іншими людьми, зокрема в медицині, освіті, соціальній сфері або в обслуговуванні клієнтів. Спокійна реакція на стресові ситуації дозволяє таким працівникам приймати розумні рішення, підтримувати позитивний клімат у колективі та уникати емоційних перевантажень, що може спричинити вигорання. Стресостійкість є тісно пов'язаною з емоційною стабільністю характеристикою, однак вона більше зосереджена на здатності людини переносити і адаптуватися до негативних емоційних впливів, тривалих стресових ситуацій і високих навантажень. Це також визначає, як людина реагує на професійні виклики, змінюючи стратегії поведінки для подолання стресу.

Вибір професії залежить від рівня стресостійкості, адже багато професій передбачають необхідність працювати в умовах стресу. У таких сферах, як управління, бізнес, медицина, правоохоронні органи, викладацька діяльність, а також на керівних посадах, стресостійкість є необхідною рисою. Люди з низьким рівнем стресостійкості, як правило, прагнуть уникати професій, де виникають стресові ситуації, обираючи менш напружені і більш передбачувані сфери. У багатьох професіях стресостійкість і емоційна стабільність є не тільки важливими для успішного виконання обов'язків, але й критичними для кар'єрного росту. Наприклад, для лідерів або керівників стресостійкість є необхідною умовою для прийняття важливих рішень в умовах високої невизначеності. Лідери, які володіють високим рівнем емоційної стабільності та стресостійкості, здатні ефективно керувати командами, підтримувати моральний дух працівників та успішно долати перешкоди, що постають на шляху досягнення цілей.

Емоційно стабільні люди часто мають високий рівень самооцінки і здатність зберігати контроль над своїми емоціями, що допомагає їм у прийнятті важливих рішень. У кризових ситуаціях вони можуть уникати паніки, зберігаючи чіткість мислення, що є важливим фактором для успішного вирішення проблем. Це також дозволяє їм керувати своїми емоціями та адаптуватися до нових умов, що є особливо важливим у висококонкурентних сферах[52].

Розглянемо ще поняття «самостійність» та його зміст для старшокласників. Науковиця М.М. Павлюк описує самостійність як одну із властивостей особистості, яка має дві складові, одна з яких – це комплекс знань, навичок та умінь, які має особистість. Друга складова – це ставлення до освітнього процесу, що проявляє особистість, а також зв'язки, які постають під час процесів діяльності [32].

Процес самовизначення активна та творча участь особистості у різноманітних сферах соціальної діяльності включає вибір конкретних занять, які відповідають індивідуальним здібностям та потребам суспільства.

Важливо також формувати внутрішню потребу у відповідальному виконанні кожного виду діяльності та домагатися максимальної самореалізації, використовуючи свої здібності та можливості.

Професійне самовизначення – це не просто подія, яку людина готується досягнути протягом усього свого життя. Воно становить частину життєвого шляху особистості, ключовий елемент безперервного процесу самореалізації. Отже, проблема трудового самовизначення, його цілей і засобів виступає як одна з найважливіших у побудові свідомого та змістовного життя. Воно сприяє повноцінній самореалізації особистості, створюючи для неї і для суспільства незалежну цінність та підсумкову ціль [41].

І. Вдовенко вказує на такі ключові фактори при формуванні професійного самовизначення, як статус сім'ї, відносини з однолітками, взаємодія з педагогічним колективом школи, особисті професійні та особисті плани, здібності та їх розвиток, орієнтація на отримання суспільного визнання, рівень інформованості про різні професійні можливості [7].

Г. Балл вважає, що успішність професійного розвитку особистості залежить від її внутрішньої свободи та стабільності характеру. Він говорить про процес персоніфікації, коли особистість прагне бути вірною собі та відмовляється від масок чи фасадів. Швидкий прогрес розвиває емпатію особистості, що сприяє успішному саморозвитку [3].

Висновки до першого розділу

В I розділі було опрацьовано теоретичний матеріал. На основі вивчення різних підходів до етапів професійного самовизначення (Е.Еріксон А. Маслоу, К. Роджерс) було виявлено, що активна фаза професійного самовизначення припадає на старший підлітковий та молодший юнацький період. Також було проаналізовано роботи науковців щодо поняття “професійне самовизначення” Г. Радчук, О. Морін, В. Антонова, М.М. Павлюк, І. Вдовенко та були виділені етапи та характеристики, що пов’язані із професійною орієнтацією. Професійне самовизначення це складний і багатогранний процес, що включає

в себе кілька етапів розвитку особистості, починаючи з дитинства і до молодого віку. Цей процес охоплює формування уявлень про майбутню професію, професійні інтереси, здібності та цілі, що визначають життєвий шлях особистості. Були проаналізовані індивідуально-психологічні характеристики старшокласників. підлітковому віці посилюється здатність до рефлексії, підлітки починають порівнювати себе з іншими (друзями, дорослими) і намагаються знайти своє місце у світі. Це може викликати внутрішні конфлікти, які впливають на їхні професійні рішення та соціальну поведінку. Індивідуально-психологічні особливості старшокласників мають суттєвий вплив на їхнє професійне самовизначення. Це включає не тільки такі фактори, як темперамент чи емоційний інтелект, але й мотивацію, ціннісні орієнтації та здібності. Кожен із цих аспектів визначає, як підлітки ставляться до вибору професії, які мотиви керують їхнім вибором і в якому напрямку вони прагнуть розвиватися. Окрім позитивного аспекту, були розглянуті ризики. Стереотипи щодо «правильних» професій для хлопців і дівчат можуть обмежувати вибір і підштовхувати старшокласників до орієнтації на ті професії, які відповідають загальноприйнятим уявленням, а не їхнім власним інтересам і можливостям. Швидко змінюється ринок праці, і багато професій, які здаються перспективними сьогодні, можуть втратити актуальність через кілька років. Підлітки можуть бути орієнтовані на професії, які вже на стадії вибору стають менш затребуваними. Вони можуть не враховувати майбутні зміни в технологіях або соціальній структурі, що зменшує шанси на успішну кар'єру в обраній сфері. Основною проблемою в професійному спрямуванні старшокласників є відсутність розуміння своїх прагнень та переваг, вплив соціальних стереотипів і відсутність практичного досвіду. Підлітки, не маючи повної інформації про професії та не усвідомлюючи свої справжні потреби, можуть стикатися з труднощами при виборі правильного професійного шляху.

РОЗДІЛ II МЕТОДИКИ Й ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

2.1. Методи дослідження професійного самовизначення старшокласників

В підлітковому періоді дуже багато є різних варіантів для вибору майбутньої професії. Але не завжди це можна визначити самотійно без використання сторонніх засобів. Саме для кращого пізнання власних індивідуальних та професійних навичок будемо застосовувати розроблені психологами методики.

Завдання нашого дослідження:

- дізнатися про ціннісні аспекти професійного самовизначення старшокласників за методикою Рокича;
- визначити особливості професійного самовизначення старшокласників за методикою Голланда;
- дізнатися про навички лідерства та стійкість до невдач та поразок за методиками Реана та КОС-2.

На першому етапі було визначено план дослідження, постановка цілей та пошук інформації. До другого етапу було створено анкетування з використанням Google таблиць та паперового варіанту анкет. Третій етап включав в себе обробку первинної інформації та інтерпретацію наявних даних до результатів. До останнього етапу належать підбиття підсумків та аналіз проведеного дослідження.

Для дослідження психологічних особливостей професійного самовизначення старшокласників було впорядковано психодіагностичний комплекс, до якого увійшли такі методики, як: методика Дж. Голланда на професійну спрямованість особливості, та методика для виявлення комунікативних та організаторських здібностей (В. Синявський та В. А. Федоришин) [26].

1. Тест Дж. Голланда для визначення професійних типів особистості (модернізований А.А. Сукамягі та проф. М.С. Янцуром). (ДОДАТОК В)

Методика Дж. Голланда відображає важливий аспект вибору професії, зосереджуючись на відповідності типу особистості і типу професійного середовища. Голланд виділяє шість типів особистості і відповідно шість типів професійного середовища з аналогічними назвами. Успішність у професійній діяльності та задоволення від неї, за методикою Голланда, залежить від того, наскільки тип особистості відповідає типу професійного середовища. Представники кожної професії мають спільні інтереси, погляди, нахили та психофізіологічні властивості, тому їх можна розглядати як досить однорідну групу. Це створює специфічне інтерперсональне середовище в кожній професійній сфері. Отже, можна стверджувати про наявність моделі професійного середовища, яка відображає та оточує людину, а також впливає на її успіх та задоволення в професійній діяльності.

Характер типу особистості

Представники реалістичного типу особистості відзначаються відсутністю схильності до соціальної активності, стабільними емоціями і спрямовані на розв'язання конкретних завдань. Вони віддають перевагу роботі з матеріальними об'єктами, такими як інструменти, машини, тварини. Професії, які вимагають фізичної спритності і моторних навичок, такі як механік, електрик, інженер, агроном, садівник, токар, водій, будівельник, є відповідними для цього типу особистості. Щодо інтелектуальних здібностей, характерними є переважно невербальні здібності, в яких психомоторні навички переважають над математичними та лінгвістичними.

Представники інтелектуального типу орієнтовані на розумову працю і відрізняються аналітичним мисленням, раціональністю та незалежністю. Вони виявляють інтерес до теоретичних та практичних аспектів, але надають перевагу роздумам над проблемою порівняно з реалізацією рішень, пов'язаних з нею. Цей тип особистості насамперед зацікавлений у вирішенні завдань, які вимагають абстрактного мислення.

Інтелектуали віддають перевагу науковим професіям, таким як ботанік, астроном, фізик, математик тощо. Вони мають розвинені як вербальні, так і

невербальні здібності, що допомагає їм ефективно працювати зі складними і абстрактними концепціями.

Соціальний тип особистості визначає свої цілі та завдання так, щоб бути в гармонії з навколишнім оточенням. Він володіє сильними соціальними навичками та відчуттям необхідності в соціальних контактах. Характеризується проявом комунікації та бажанням допомагати та виховувати і гуманністю. Представники цього типу особистості найбільше цінують заняття, пов'язані з навчанням, лікуванням та обслуговуванням, такі як лікар, вчитель, психолог. Вони уникають інтелектуальних проблем, віддаючи перевагу вирішенню задач за допомогою емоцій, почуттів та спілкування. Соціальні типи активні, гнучкі та вміють адаптуватися до різних ситуацій. Вони володіють високим рівнем вербальних навичок та помірним рівнем невербальних здібностей.

Конвенційний тип особистості віддає перевагу структурованій діяльності, обираючи цілі, завдання та цінності з оточуючого середовища, які формуються на основі звичаїв і стандартів суспільства. Його підхід до проблем має стереотипний і конкретний характер, і він не відзначається спонтанністю або оригінальністю. Характерні риси його особистості ригідність, консерватизм і залежність.

Цей тип особистості вибирає професії, пов'язані з розрахунками та офісною роботою, такі як бухгалтер, касир, економіст, статистик, комірник, працівник банку, ревізор і т. д. Він має добрі комунікативні навички і моторні здібності, а також розвинені математичні здібності. Однак він не є сильним лідером, а його рішення часто залежать від інших людей навколо.

Підприємницький тип особистості обирає цілі, завдання та цінності, які дозволяють йому виявити енергію, ентузіазм, імпульсивність та домінантність, задовольнити свою любов до пригод і досягти визнання. Він віддає перевагу «чоловічим» керівницьким ролям, де може проявити свою домінантність і визнання, таким як директор, телерепортер, менеджер, журналіст, дипломат і т.д. Для підприємницького типу характерна широка

сфера діяльності, і він не цікавиться ручною працею або задачами, що вимагають великої концентрації уваги та інтелектуальних зусиль. Він віддає перевагу невизначеним вербальним завданням, пов'язаним з керівництвом, високим статусом і владою. Найбільші досягнення він зазвичай досягає в управлінні, бізнесі та спорті.

Артистичний тип особистості уникає чітко структурованих проблем і видів діяльності, що вимагають великої фізичної сили. У спілкуванні з оточуючими він спирається на свої безпосередні почуття, емоції, інтуїцію і уяву. Йому притаманні складні погляди на життя, гнучкість і незалежність у прийнятті рішень. Артистичний тип не відповідає ординарним соціальним стандартам і відрізняється оригінальністю [30].

2. Методика виявлення комунікативних та організаторських здібностей КОС-2 (Б. Федоришин). (ДОДАТОК А)

Ця методика допомагає виявити вміння чітко і швидко налагоджувати ділові та товариські контакти, бажання розширити їх, впливати на людей, проявляти ініціативу. Методика визначення організаторських та комунікативних схильностей полягає в проведенні спеціальних тестів, анкетуванні, спостереженнях і/або інших методів дослідження для оцінки здатності особистості до організації роботи та спілкування з іншими людьми.

Сутність полягає в тому, щоб виявити та проаналізувати такі аспекти:

1. Організаторські схильності включають здатність до планування, координації, керівництва, розподілу ресурсів та управління процесами. Методи можуть включати оцінку лідерських якостей, здатності до прийняття рішень, ефективного вирішення проблем та вміння мотивувати інших.

2. Комунікативні схильності: це здатності виразно спілкуватися, слухати, розуміти інших та впливати на них. Методи можуть включати аналіз вербальної та невербальної комунікації, вміння вирішувати конфлікти, сприйняття невербальних сигналів тощо. Ці методи допомагають з'ясувати, наскільки особистість підходить для різних видів діяльності, де важливі організаційні та комунікативні навички. Результати досліджень можуть

використовуватися для підбору персоналу, кар'єрного консультування, а також для розвитку індивідуальних компетенцій [48].

2.2. Методи дослідження індивідуально-психологічних особливостей

Важливим критерієм при створенні кар'єри стають власні психологічні особливості. Тому для проведення дослідження було обрано наступні методики.

1. Методика Ціннісні орієнтації (М. Рокич) (ДОДАТОК Д)

Система ціннісних орієнтацій визначає напрямок і суть ставлення особистості до навколишньої дійсності, інших людей та самої себе. Вона є основою світосприйняття та мотивації особистісної активності, а також формує життєву концепцію. Методика вивчення ціннісних орієнтацій М.Рокича розроблена для прямого ранжування цінностей та включає 36 питань, які поділені на два типи цінностей: термінальні (цілі, до яких людина прагне) та інструментальні (засоби досягнення цих цілей). Кожне питання потрібно ранжувати за порядком значимості від 1 до 4, де 1 означає найбільш значущу цінність, а 4 найменш значущу.

Методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації» виявилася ефективною у встановленні напрямків розвитку особистості підлітків, їхнього ставлення до себе, до оточуючих людей та сприйняття світу. Особливість методики полягає у її доступності для проведення, оскільки вона не потребує спеціальних навичок від дослідника під час тестування та обробки результатів. Це дозволяє проводити тестування як індивідуально, так і з групою, що зручно для великих обсягів досліджень.

Додатковим плюсом є простота обробки отриманих даних. В методиці відсутня шкала брехні, що сприяє підвищенню достовірності отриманих результатів. На практиці це означає, що неперевірені або сумнівні відповіді опитаних можуть бути вилучені з подальшого аналізу, щоб забезпечити акуратність та достовірність результатів дослідження.

2. Методика діагностики «Мотивація успіху і боязнь невдачі» (А. А. Реан) (ДОДАТОК Б)

Дана методика спрямована на вивчення мотиваційних орієнтацій особистості щодо досягнення успіху та уникнення невдачі. Основна ідея полягає в тому, щоб визначити, наскільки сильно особа мотивована досягати успіху та наскільки вона боїться можливих невдач.

Основні концепції:

- мотивація успіху (надії на успіх). Це мотиваційна схильність особистості до досягнення цілей, бажання відчувати успіх і задоволення від досягнень.
- боязнь невдачі. Це страх або тривога перед можливістю невдачі, негативний емоційний відгук на можливість не досягти мети або зазнати поразки.

Методика діагностики «Мотивація успіху і боязнь невдачі» А. А. Реана дозволяє систематизувати та виміряти мотиваційні аспекти, що впливають на особистісний розвиток та поведінку. Вона є корисним інструментом для дослідження мотиваційних процесів у різних контекстах і допомагає зрозуміти, які мотиваційні фактори стимулюють чи гальмують досягнення успіху в житті людини, особливо в підлітковий період.

2.3. Організація й проведення дослідження професійного самовизначення старшокласників

Дослідження психологічних особливостей професійного самовизначення старшокласників проводимо за раніше описаними методиками. Дослідження було проведено в травні 2024 року. В ньому брали участь учні 9-11 класів Удобенського ліцею Маяківської сільської ради Маяківської сільської ради.

Організація дослідження професійного спрямування серед старшокласників із застосуванням чотирьох різних методик виглядає наступним чином:

1. Методика Голланда на визначення типу особистості.

Ціль дослідження: визначення професійних інтересів та схильностей учнів до різних професійних груп.

Інструмент: спеціально розроблена анкета на основі теорії професійних інтересів Дж. Голланда.

Підготовка: розробка анкети зі стандартизованими питаннями про вподобання і інтереси учнів до конкретних професійних сфер.

Проведення: анкетування учнів онлайн, залежно від можливостей та потреб дослідження.

2. Методика Рокича на визначення ціннісних орієнтацій.

Ціль дослідження: вивчення ціннісних орієнтацій старшокласників, що впливають на їхні професійні вибори.

Інструмент: методика М. Рокича, що включає ранжування термінальних і інструментальних цінностей.

Підготовка: підготовка анкетування з переліком цінностей для ранжування.

Проведення: учні ранжують цінності за ступенем їхньої важливості для них у контексті професійного самовизначення.

3. Методика КОС-2 на визначення комунікативних здібностей та організаторських здібностей.

Ціль дослідження: вивчення особистісних особливостей, що впливають на професійний вибір старшокласників.

Інструмент: комплексна оцінка особистості за методикою КОС-2.

Підготовка: застосування стандартизованого опитувальника для вимірювання психологічних характеристик учнів.

Проведення: тестування старшокласників, що допомагає визначити їхні професійні, психологічні та особистісні особливості.

4. Методика Реана на визначення мотивації та невдачі.

Ціль дослідження: виявлення мотиваційних орієнтацій щодо досягнення успіху та уникнення невдач у професійному самовизначенні старшокласників.

Інструмент: методика діагностики «Мотивація успіху і боязнь невдачі»
А. А. Реана.

Підготовка: підготовка анкет або опитувального листа з питаннями, спрямованими на визначення мотиваційних аспектів учнів.

Проведення: онлайн або офлайн анкетування старшокласників для вимірювання їхніх мотиваційних орієнтацій у контексті професійного самовизначення.

Організація дослідження з використанням чотирьох різних методик дозволяє отримати комплексне розуміння професійного спрямування старшокласників, включаючи їхні інтереси, цінності, особистісні особливості та мотиваційні орієнтації. Такий підхід допомагає забезпечити об'єктивність та репрезентативність отриманих даних для подальшого аналізу та розробки рекомендацій щодо професійного орієнтування учнів.

Методи експериментальних досліджень, що були обрані нами, відповідають надійності, репрезентативній вибірці, валідності. Під валідністю розуміється показник, що визначає його здатність відповідати цілям і завданням, для яких він призначений у процесі вивчення та оцінки. Репрезентативність вибірки, показує, що учасники дослідження мають бути вибрані таким чином, щоб вони представляли цільову популяцію. Це допоможе уникнути упереджень у результатах. До надійності можна віднести те, що методи мають бути стабільними та послідовними в вимірюваннях.

У процесі проведення нашого опитування було також враховано етичні аспекти:

- перед початком дослідження учнів було попереджено, що їхні відповіді в подальшому стануть необхідними для даної роботи. Це забезпечує усвідомлене залучення старшокласників у дослідження та підтверджує їхню готовність брати в ньому участь.

- усі дані, що були зібрані під час анкетування, зберігаються анонімно. Ідентифікаційні дані учасників не розголошувалися, що запобігає можливості

їхньої ідентифікації. Використання анонімних анкет і кодів допомогло захистити особисту інформацію.

- Учасники мали право в будь-який момент відмовитися від участі в дослідженні без жодних наслідків. Це сприяло створенню атмосфери добровільності та підтримки.

- Під час проведення дослідження було забезпечено відкритий діалог із учасниками, що дозволило їм отримати чітке уявлення про цілі та завдання дослідження. Це підвищило рівень довіри та готовності до співпраці. Під час анкетування враховувався емоційний стан старшокласників. У разі виявлення ознак дискомфорту або стресу учасників, дослідники мали можливість призупинити процес або надати підтримку [15].

Висновки до другого розділу

У II розділі нами були обрані методики для кращого розуміння психологічних особливостей та професійної спрямованості. Кожну з методик обрано з урахуванням її наукової основи та практичної значущості для теми дослідження. У ході аналізу методик визначення професійного спрямування старшокласників та їхніх психологічних особливостей було виявлено кілька важливих аспектів, які підкреслюють значення цих факторів у розвитку учнів.

По-перше, професійне спрямування старшокласників є ключовим елементом їх особистісного розвитку. Вірний вибір професії впливає не лише на кар'єрні можливості, а й формує життєві цінності, цілі та самоусвідомлення учнів. Тому важливо створити умови, що дозволять старшокласникам усвідомлено підходити до вибору свого професійного шляху.

Поєднання кількох методик дозволяє отримати більш повну картину, що враховує індивідуальні особливості кожного учня. Це сприяє ефективнішій підтримці старшокласників у виборі професії та формуванні їхньої кар'єрної траєкторії.

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича. Ця методика була обрана для вивчення ціннісних орієнтацій, оскільки саме цінності значною мірою

визначають вибір професії та кар'єрні пріоритети. Визначення цінностей дозволяє виявити, яким чином особистість узгоджує свої переконання та прагнення з вимогами професійної діяльності, що є важливим для розуміння мотивації до професійного самовизначення.

Тест на професійну спрямованість Дж. Голланда. Методика Голланда була обрана через свою наукову обґрунтованість і здатність визначити, які професії найбільше відповідають інтересам та схильностям особистості. За допомогою цього тесту можна виявити тип особистості, що дозволяє точніше спрогнозувати професійну орієнтацію респондента, що є важливим для розуміння його кар'єрних прагнень.

Методика Реана щодо мотивації та страху перед невдачею. Цю методику вибрано для оцінки психологічних бар'єрів, що можуть впливати на професійне самовизначення. Оскільки страх невдачі та внутрішня мотивація досягнення є важливими факторами в професійному виборі, методика дозволяє виявити рівень готовності особистості до подолання труднощів та ризиків на шляху до кар'єрних цілей.

Методика оцінки комунікаційних та організаторських здібностей Б.Федоришина. Ця методика була обрана для аналізу соціальних і організаційних навичок, які мають велике значення для професійного успіху, особливо в роботі з колективом або на керівних посадах. Вона дає змогу визначити рівень розвитку комунікаційних здібностей та вміння організовувати робочі процеси, що є ключовими для ефективної професійної діяльності.

РОЗДІЛ III РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ РИС ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

3.1. Дослідження професійного самовизначення старшокласників

Професійне самовизначення є ключовим етапом у розвитку кожної особи, особливо в період старшокласників, коли молоді люди стоять перед важливим вибором, що визначить їхнє майбутнє. На цьому етапі важливо зрозуміти, як старшокласники усвідомлюють свої професійні інтереси та можливості, а також які фактори впливають на їхні рішення щодо вибору майбутньої професії. Мета даного дослідження полягає в аналізі процесу професійного самовизначення серед старшокласників, визначенні основних тенденцій та проблем, що виникають у цьому процесі, а також виявленні ефективних методів підтримки та орієнтації молоді в їхньому професійному розвитку. Почнемо із визначення професійного типу по методиці визначення професійного типу особистості Дж. Голланда.

Наведені результати представлені у рисунку 3.1.

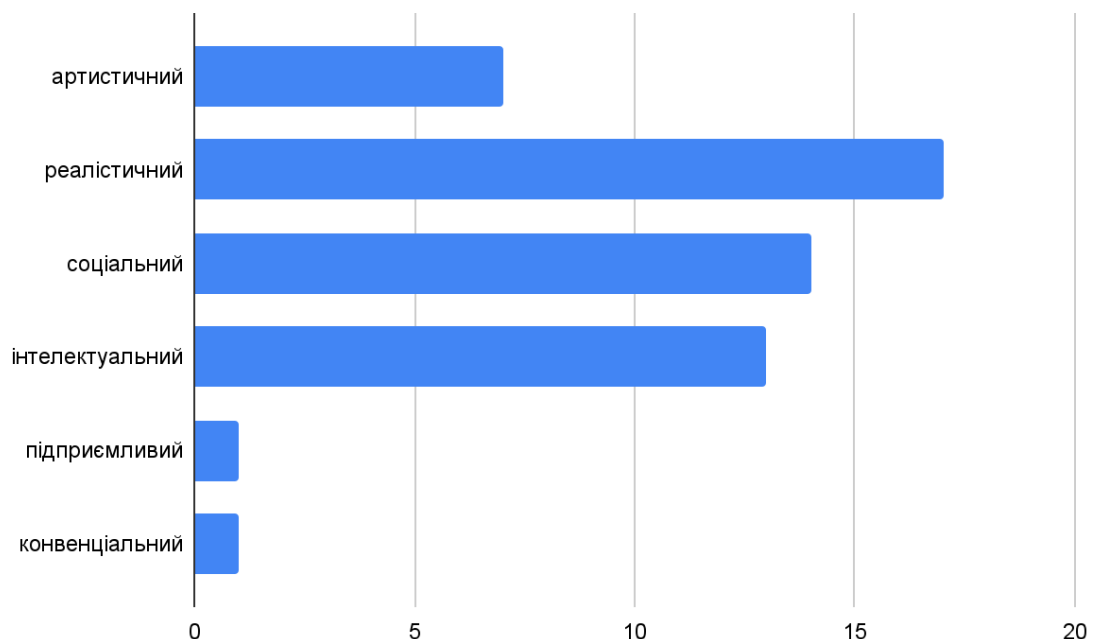

Рис. 3.1. Узагальнені значення за методикою визначення професійного типу особистості Дж. Голланда

Після проведеного дослідження визначення типу особистості за Дж. Голландом були отримані такі результати. Отже, найбільш популярним типом виявився **реалістичний** майже 50%, що свідчить про те, що учні проявляють інтерес до експериментів, практичних наук та професій, тобто до професій, що мають більш практичне застосування. На другому та відповідно третьому місці – **соціальний** тип (32%) та **інтелектуальний** (30%), що свідчить про проявлення до комунікацій з іншими людьми, бажання бути корисним, використовувати знання для застосування у розв’язуванні складних логічних прикладів. На четвертому місці **артистичний** тип (13%), який свідчить, що учні мають інтерес до творчих завдань, люблять працювати з візуальними матеріалами, кольорами та звуками. Їм приємно бути в середовищі, яке стимулює творчість, і вони прагнуть знайти роботу, що дозволяє їм реалізовувати себе, використовувати креативність і інтуїцію. Інші типи, такі як **конвенціональний** та **підприємлиий**, зустрічаються рідше серед опитуваних.

Отже, як висновок можна сказати, що результати респондентів свідчать, що вони мають хист до побудування якісних комунікацій із людьми, проявляють інтерес та мають здібності до практичних наук. Щодо професійної сфери, то більше їх приваблюють творча галузь, галузь роботи із суспільством, та більше надають перевагу професіям, які мають конкретні завдання, аніж абстрактні концепції.

Для підтвердження даних про професійні типи, ми провели анкетування по методиці діагностики «Мотивація успіху і боязнь невдачі» (А.А. Реана). Тестування складалося із запитань, що стосувались життєвих ситуацій, що могли виникати в житті старшокласників, про мотивацію успіху та про боязнь отримати невдачу.

Результати даного дослідження за діагностикою Реана наведені на рисунку 3.2.

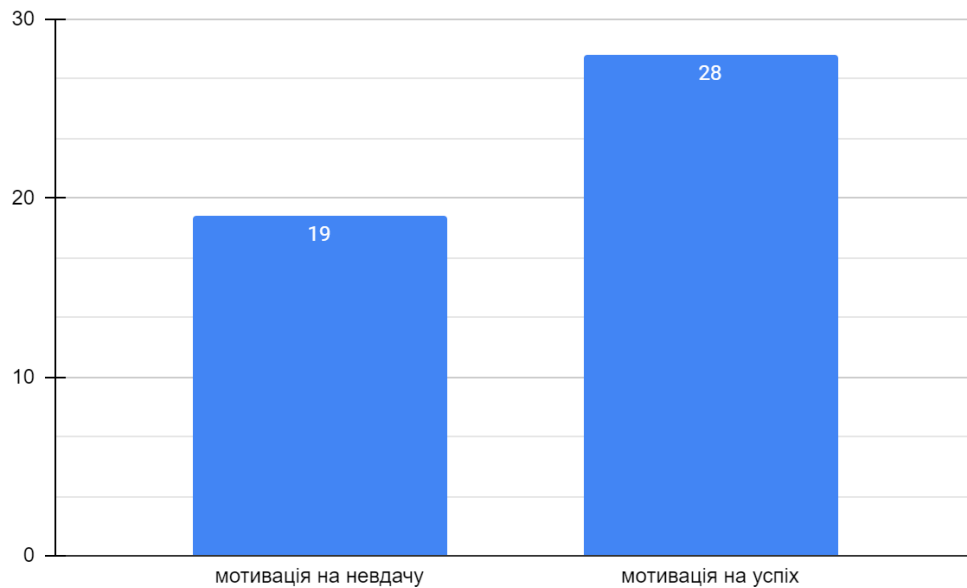

Рис.3.2.Результат дослідження мотивів у старшокласників за діагностикою А.А. Реана Удобенського ліцею (%)

Отримані дані, що наведені на рис. 3.2. свідчать, що у більшості опитуваних переважає мотивація на досягнення успіху (59,57%), а мотивацію на уникнення невдачі результати показали (40,42%). Отже, переважання мотивації на досягнення успіху серед старшокласників може вказувати на позитивну тенденцію, яка сприяє їхньому розвитку і самореалізації. Мотивація на уникнення невдачі може бути корисною для збереження психологічного комфорту і зменшення стресу, але важливо знайти баланс з мотивацією на досягнення успіху, щоб забезпечити комплексний розвиток і підготовку до майбутніх викликів.

У опитуваних 59,57% мотивація спрямована на досягнення успіху, що говорить про те, що ці люди впевнені в реалізації задуманих планів, їм притаманний пошук інформації, вони готові брати на себе відповідальність мають схильність до ризику, якщо він є виправданим. Особливо легкі завдання не так сильно приносять задоволення, а занадто великі зможуть призвести до невдачі. Тому вказана категорія людей при краще виконує середнього рівня завдань при якій ймовірність дорівнює половині, і результат може бути максимальним в залежності від зусиль. Такі досягнення, що акцентовані на мотивацію успіху, залежать не лише від здібностей людини, але й також від

бажання досягти поставленої мети для отримання бажаного успіху. Під час мотивації що орієнтована на невдачу, респонденти висловлюють бажання про уникнення невдачі, протест виходити.

3.2.Дослідження індивідуальних особливостей старшокласників

Проаналізуємо дані, що були отримані з дослідження за визначенням переважаючих термінальних ціннісних орієнтацій методикою «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич) Результати наведені у рисунку 3.3.

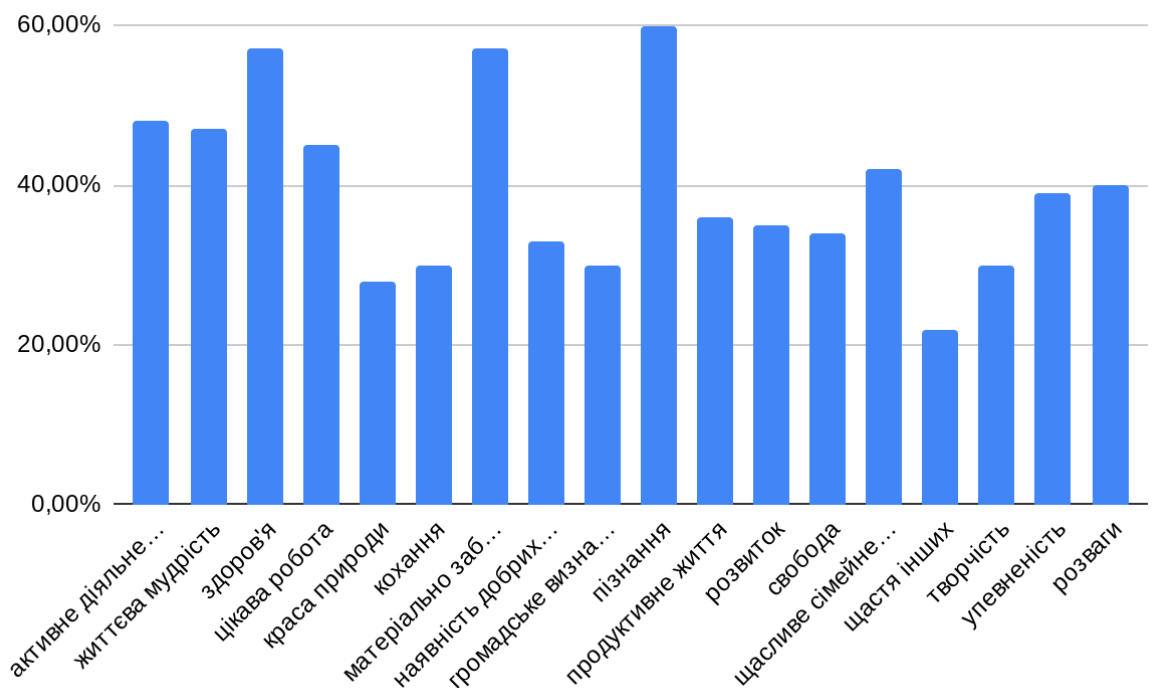

Рис.3.3.Ієрархічна структура показників термінальних цінностей старшокласників

Під час проведення методики було змінено шаблон проходження анкети, а саме додана була шкала від 1-4 (1 найбільш важливе, 4 найменш важливе). Всі наявні в таблиці показники свідчать, що є найбільш важливим для опитуваних старшокласників загалом в кожній позиції та як вони її оцінили. Старшокласники мають лідируючі показники в таких термінальних цінностях, як «Пізнання» (60%), «Матеріальне забезпечення» (58%), «Здоров'я» (57%), «Активне діяльне життя» (48%), «Життєва мудрість» (47%). «Цікава робота»

(45%). Старшокласники надають велику вагу фізичному і психічному здоров'ю. Це вказує на їхню усвідомленість важливості підтримки здорового способу життя і турботи про власне самопочуття. Важливість фінансової стабільності та комфорту вказує на прагматичний підхід до життя і бажання забезпечити себе. Підлітки шукають не лише фінансову вигоду, але й задоволення від професійної діяльності, що свідчить про бажання знайти роботу, яка приносить радість і мотивацію.

Значення життєвої мудрості є важливим і переплітається з усіма трьома типами цінностей, вказуючи на загальне прагнення до самопізнання та глибшого розуміння життя.

У загальному контексті ці показники відображають комплексний підхід старшокласників до життя, в якому поєднуються прагнення до особистого благополуччя, кар'єрного зростання та активного, наповненого життя. Серед термінальних цінностей, яким серед респондентів віддали перевагу менше, були такі показники: «Громадське визнання» (30%), «Кохання» (30%), «Краса природи» (28%), «Щастя інших» (22%). Молодь може бути менш зацікавлена у природі через обмежений досвід або інші інтереси, які змінюються з віком. У підлітковому віці більше уваги може приділятися власним переживанням і досягненням, ніж турботі про щастя інших. Старшокласники можуть орієнтуватися на соціальне прийняття серед ровесників, ніж на ширше громадське визнання. Це може бути менш пріоритетним в порівнянні з іншими важливими аспектами, такими як освіта або кар'єра.

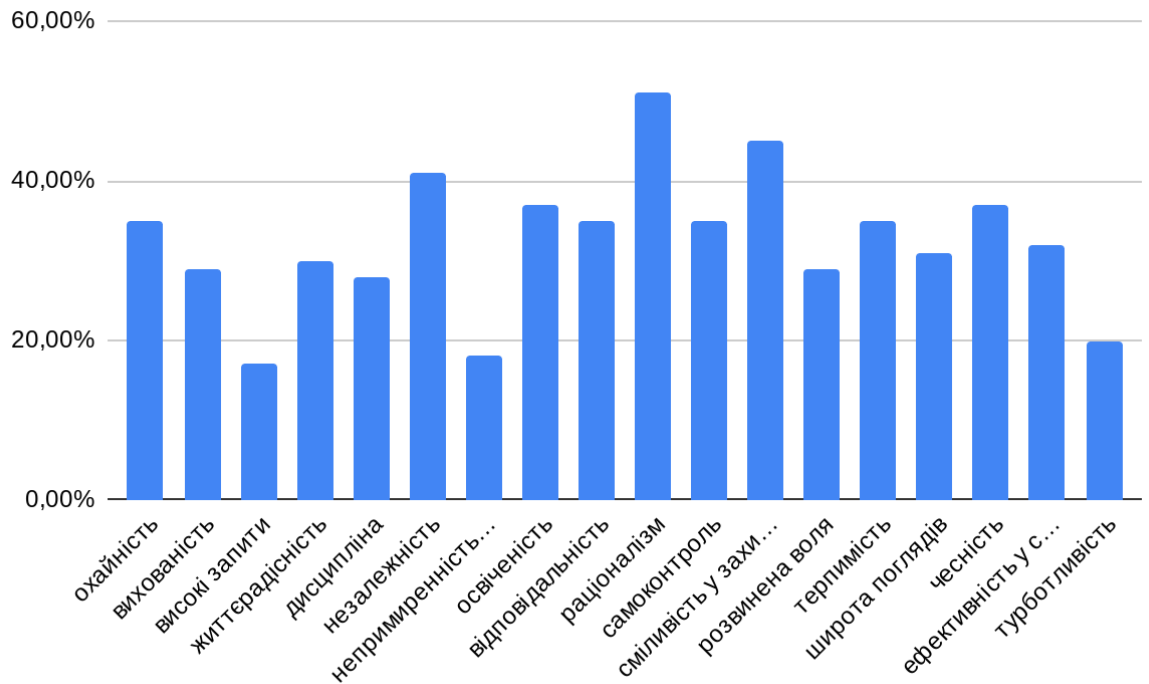

Рис.3.4.Ієрархічна структура показників інструментальних цінностей старшокласників

З рис.3.4. можна побачити, які інструментальні цінності переважають в опитуваних підлітків. Відзначається значна схильність до пріоритетності інструментальних цінностей «Раціоналізм» (51%), «Сміливість у захисті власних позицій» (45%), «Незалежність» (41%). Це свідчить, про те, що підлітки шукають свою ідентичність і прагнуть до самостійності у своєму житті, висока цінність раціоналізму може свідчити про те, що вони прагнуть приймати обґрунтовані рішення і покладатися на логіку та аналітичний підхід у своїх справах, сміливість у захисті власних позицій показує їхню впевненість у собі і готовність стояти на своєму навіть у складних ситуаціях. Низька пріоритетність в інструментальних цінностей, таких як «Турботливість» (20%), «Непримиренність до недоліків інших» (18%), «Високі запити» (17%), свідчить, що старшокласники менш зосереджені на встановленні високих стандартів для себе та інших, турботливість може бути менш актуальною, оскільки учні можуть більше зосереджуватися на власних інтересах і досягненнях, ніж на наданні підтримки оточуючим. Непримиренність до

недоліків інших постає менш важливою через прагнення уникати конфліктів і підтримувати гармонійні стосунки в соціальному середовищі.

В таблиці зібрані результати між термінальними показниками та інструментальними показниками методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

З метою діагностування розглянемо значущі критерії для досліджуваних осіб.

Таблиця 3.1.

Результати середнього значення термінальних цінностей за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

	Медіана	Стд. відхилення	Минимум	Максимум
активність життя	2	0,821	1	4
життєва мудрість	1,5	0,642	1	3
здоров'я	1	0,796	1	3
цікава робота	2	0,777	1	4
щастя інших	2	0,931	1	4
суспільне визнання	2	0,839	1	4
упевненість	2	0,672	1	3
пізнання	2	0,759	1	4
творчість	2	0,918	1	4
продуктивне життя	2	0,848	1	4
щасливе сімейне життя	2	1,03	1	4
свобода	2	0,761	1	3
розваги	2	0,909	1	4
розвиток	2	0,74	1	4
вірні друзі	2	0,703	1	3
забезпечене життя	1	0,674	1	3
краса природи	2	0,886	1	4
кохання	2	0,925	1	4

Отже, розглянемо значення термінальних цінностей, що подані вище у таблиці. Активність життя ($M=2$, $S.D.=0,82$). Цінність активності життя має досить високу варіативність, оскільки значення можуть коливатися між 1 та 4. Це може свідчити про те, що для деяких людей активне життя є важливим, в той час як для інших — менш значущим. Життєва мудрість ($M=1,5$, $S.D.=0,642$). Вища варіативність у порівнянні з іншими цінностями (мінімум 1, максимум 3). Це може означати, що життєва мудрість у підлітків часто розглядається як щось, що формулюється через досвід і вік, але значення може варіюватися.

Здоров'я ($M=1$, $S.D.=0,796$). Низька медіана та велика варіативність вказують на те, що для багатьох здоров'я може бути менш пріоритетним, хоча є й окремі інтерпретації, коли здоров'я є критично важливим фактором для людини.

Цікава робота ($M=2$, $S.D.=0,777$). Знову ж таки, висока варіативність може означати, що для деяких людей важливість цікавої роботи є високою, але для інших менш значущою. Люди з різними кар'єрними орієнтаціями мають різні погляди.

Щастя інших ($M=2$, $S.D.=0,931$). Досить висока варіативність цієї цінності може свідчити про те, що для різних людей щастя інших може бути суттєвим, але є й такі, хто це ставить нижче на шкалі пріоритетів.

Суспільне визнання ($M=2$, $S.D.=0,839$) Вища варіативність вказує на те, що суспільне визнання є важливим для багатьох, але не обов'язково для всіх. У деяких випадках це може бути важливіше за інші аспекти життя, але не у всіх випадках.

Упевненість ($M=2$, $S.D.=0,672$) Медіана на рівні 2 вказує на помірковану важливість упевненості для більшості людей. Відхилення не надто велике, тому можна припустити, що це є загальним бажанням серед людей.

Пізнання ($M=2$, $S.D.=0,759$) Схожа ситуація, як з «цікавою роботою» та іншими цінностями, що вказують на середній рівень важливості пізнання для багатьох, з достатньою варіативністю в поглядах.

Творчість ($M=2$, $S.D.=0,918$) Висока варіативність може свідчити про різний підхід до творчості в житті людей. Для когось творчий процес це пріоритет, для інших менше значення.

Продуктивне життя ($M=2$, $S.D.=0,848$). Показники говорять про те, що для більшості людей продуктивність важлива, але є і досить широкий спектр людей, для яких це може бути менш істотним.

Щасливе сімейне життя ($M=2$, $S.D.=1,03$). Стандартне відхилення вказує на те, що щасливе сімейне життя є важливою цінністю для багатьох

людей, але при цьому існує суттєва різниця в тому, як люди ставляться до цієї цінності.

Свобода ($M=2$, $S.D.=0,761$). Середня важливість свободи з характерною варіативністю відзначає, що хоча багато людей прагнуть свободи, її значення варіюється залежно від життєвих обставин.

Розваги ($M=2$, $S.D.=0,909$). Розваги мають досить високе значення для багатьох, але є й люди, для яких це може бути менш важливим.

Розвиток ($M=2$, $S.D.=0,74$). Цінність розвитку є важливою для багатьох, однак варіативність показує, що інші аспекти життя можуть бути пріоритетнішими.

Вірні друзі ($M=2$, $S.D.=0,703$). Це одна з цінностей, що є важливою для більшості людей, хоча і тут є певна варіативність для деяких людей вірні друзі можуть бути менш важливими.

Забезпечене життя ($M=1$, $S.D.=0,674$). Медіана 1 та порівняно низьке стандартне відхилення вказують на те, що для деяких людей фінансова стабільність не є пріоритетом, однак все ж вона має важливість для інших.

Краса природи ($M=2$, $S.D.=0,886$). Краса природи є важливою для багатьох людей, з високою варіативністю, що може свідчити про різне сприйняття природи серед людей.

Кохання ($M=2$, $S.D.=0,925$). Важливість кохання для більшості людей є досить високою, але як і в інших цінностях, існує різниця в сприйнятті цієї цінності.

Висока варіативність вказує на те, що цінності можуть змінюватися залежно від індивідуальних життєвих обставин, досвіду та особистих пріоритетів. Медіана в основному на рівні 2, що означає, що більшість людей оцінюють ці цінності як важливі, але не найголовніші. Більшість цінностей мають помірну варіативність, що свідчить про універсальність цих ідеалів.

Таблиця 3.2.

**Результати середнього значення інструментальних цінностей
за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.**

	Медіана	Станд. Відхилення	Минимум	Максимум
Вихованість	2	0,748855	1	3
високі запити	2	0,682556	1	3
Життєрадісність	2	0,844823	1	4
Дисципліна	2	0,755113	1	4
Незалежність	2	0,986179	1	4
непримієрність до недоліків	2	0,716746	1	4
Відповідальність	2	0,709598	1	4
Раціоналізм	2	0,748855	1	3
розвинена воля	2	0,795929	1	4
широта поглядів	2	0,758223	1	4
Чесність	2	0,785156	1	4
ефективність у справах	2	0,773168	1	4
Турботливість	2	0,825097	1	4
Терпимість	2	0,728146	1	4
Сміливість	2	0,791127	1	4
Самоконтроль	1	0,773583	1	4
Освіченість	2	0,925361	1	4
щастя інших	2	0,930949	1	4

Проаналізувавши дану таблицю, можна зробити певний висновок.

Вихованість ($M=2$, $S.D.=0,748855$). Це свідчить про те, що респонденти вважають вихованість важливою, але не виокремлюють її як критично важливу або ж надмірно високу рису. Стандартне відхилення є помірним, що вказує на те, що більшість оцінок зосереджена поблизу середини шкали. Проте, оскільки значення варіативності є досить високим, можна припустити, що певна частина респондентів могла оцінити цю характеристику на крайньому рівні низькому чи високому.

Високі запити ($M=2$, $S.D.=0,682556$). Для високих запитів спостерігається незначна варіативність у відповідях. Це означає, що більшість респондентів мають схоже уявлення про рівень високих запитів у контексті оцінюваних характеристик. Оскільки оцінки переважно зосереджені на значенні 2, можна

припустити, що респонденти вважають високі запити важливими, але не надмірно завищеними.

Життєрадісність ($M=2$, $S.D.=0,84482$). Це один з параметрів, для якого стандартне відхилення є досить високим. Це свідчить про великий спектр оцінок від 1 до 4, що означає різні уявлення про життєрадісність. Для деяких респондентів ця риса має велике значення, тоді як інші оцінюють її як менш важливу або не таку виражену. Така варіативність може бути пов'язана з індивідуальними факторами наприклад, життєві обставини чи ставлення до позитивного мислення. Медіана на рівні 2 вказує, що більшість респондентів оцінюють життєрадісність на середньому рівні, хоча є й окремі оцінки, які сильно відрізняються від цього середнього.

Дисципліна ($M=2$, $S.D.=0,755113$). Дисципліна є ще однією характеристикою, для якої оцінки мають середній рівень. Стандартне відхилення тут також досить велике, що може свідчити про неоднозначне сприйняття дисципліни: для одних респондентів вона може бути ключовою рисою, а для інших менш важливою. Це свідчить про те, що в контексті цього параметра є певна свобода в оцінках. Багато респондентів не бачать у дисципліні чогось виключного чи надмірно важливого, але при цьому для частини з них дисципліна все ж є важливим аспектом.

Незалежність ($M=2$, $S.D.=0,986179$). Незалежність має найбільшу варіативність серед усіх характеристик. Це свідчить про те, що респонденти мають дуже різні уявлення щодо важливості незалежності. Для одних респондентів незалежність є невід'ємною рисою, для інших вона не така важлива. Високе стандартне відхилення також може означати, що незалежність оцінюється на різних етапах шкали від 1 (низький рівень) до 4 (високий рівень). Медіана на рівні 2 вказує, що більшість респондентів схилиються до середнього рівня, хоча це також свідчить про те, що багато хто не надає їй особливого значення.

Непримиреність до недоліків ($M=2$, $S.D.=0,716746$). Для цього параметра оцінки більш рівномірно розподілені навколо середнього рівня.

Варіативність помірна, що свідчить про відносно однорідне ставлення до цієї характеристики серед респондентів. Оцінки на рівні 2 можуть означати, що більшість вважають непримиреність до недоліків важливою, але не надмірною рисою.

Відповідальність ($M=2$, $S.D.=0,709598$). Відповідальність оцінюється на середньому рівні, з помірною варіативністю. Це може свідчити про те, що респонденти в основному оцінюють відповідальність як важливу рису, але є певні відмінності в тому, наскільки сильно вона впливає на їх оцінки інших характеристик.

Раціоналізм ($M=2$, $S.D.=0,748855$). Раціоналізм має середню оцінку і не відрізняється значною варіативністю. Це свідчить про певну одностайність у поглядах на раціоналізм серед респондентів. Вони, ймовірно, розглядають раціональність як важливу, але не критично важливу рису.

Розвинена воля ($M=2$, $S.D.=0,795929$). Розвинена воля також має середню оцінку з великою варіативністю. Це вказує на різні уявлення про волю як характеристику. Для деяких респондентів це може бути важлива риса, тоді як для інших менш значуща.

Широта поглядів ($M=2$, $S.D.=0,758223$). Широта поглядів оцінюється на середньому рівні, але з достатньою варіативністю, що може свідчити про різні уявлення респондентів щодо важливості цієї якості. Люди можуть мати різні погляди на значення широти поглядів, в залежності від їхніх переконань чи життєвого досвіду.

Чесність ($M=2$, $S.D.=0,785156$). Чесність оцінюється на середньому рівні з помірною варіативністю. Це означає, що більшість респондентів вважають чесність важливою рисою, але оцінки не є одностайними. Деякі респонденти можуть оцінювати чесність на більш високому чи низькому рівні.

Ефективність у справах ($M=2$, $S.D.=0,773168$). Ефективність у справах також оцінюється на середньому рівні, з помірною варіативністю. Це свідчить про те, що респонденти вважають ефективність важливою рисою, але є деякі відмінності в тому, як вони сприймають її важливість в різних ситуаціях.

Турботливість ($M=2$, $S.D.= 0,825097$). Турботливість має середню оцінку, але також значну варіативність. Це може свідчити про різні погляди на те, як важливо бути турботливим у різних аспектах життя. Для деяких це важлива риса, для інших менш виражена.

Терпимість ($M=2$, $S.D.=0,728146$). Терпимість має помірну варіативність у оцінках. Це може означати, що респонденти мають різні уявлення про те, наскільки важлива терпимість у повсякденному житті.

Сміливість ($M=2$, $S.D.=0,791127$). Сміливість оцінюється на середньому рівні з великою варіативністю. Це свідчить про різні погляди на важливість сміливості: для деяких респондентів сміливість є важливою рисою, для інших менш значущою.

Самоконтроль ($M=1$, $S.D.= 0,773583$). Самоконтроль отримує низьку оцінку в основному. Це свідчить про те, що респонденти не оцінюють самоконтроль як важливу рису у великій кількості випадків. Однак є варіативність, що може вказувати на різні погляди на важливість самоконтролю для особистісного розвитку.

Аналіз вказує, що більшість респондентів вважають ці характеристики важливими, але не надмірно критичними. Характеристики, що мають велику варіативність, наприклад, незалежність, життєрадісність та розвинена воля, свідчать про різноманіття ставлення до цих рис серед респондентів.

Самоконтроль є найбільш контроверсійною характеристикою, що оцінюється низько, але також з помітною варіативністю.

Наступним дослідженням та опрацюванням була методика визначення комунікативних і організаторських схильностей (Б. Федорошин). Наведені результати наведені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

**Комунікативні та організаторські здібності старшокласників
Удобненського ліцею**

здібності старшокласників в	рівень розвитку здібностей				
	низький 0,10-0,4	нижче середнього 0,46-0,55	середній 0,56-0,65	високий 0,66- 0,75	дуже високий 0,76-1,00
комунікативні	8	17	12	3	11
організаторські	12	19	6	7	7

Наведені результати свідчать, що комунікативні здібності у переважної більшості є на середньому та нижче середньому рівні, з цього випливає, що старшокласники йдуть на контакт із іншими людьми та люблять спілкуватись, але не завжди проявляють ініціативу для цього.

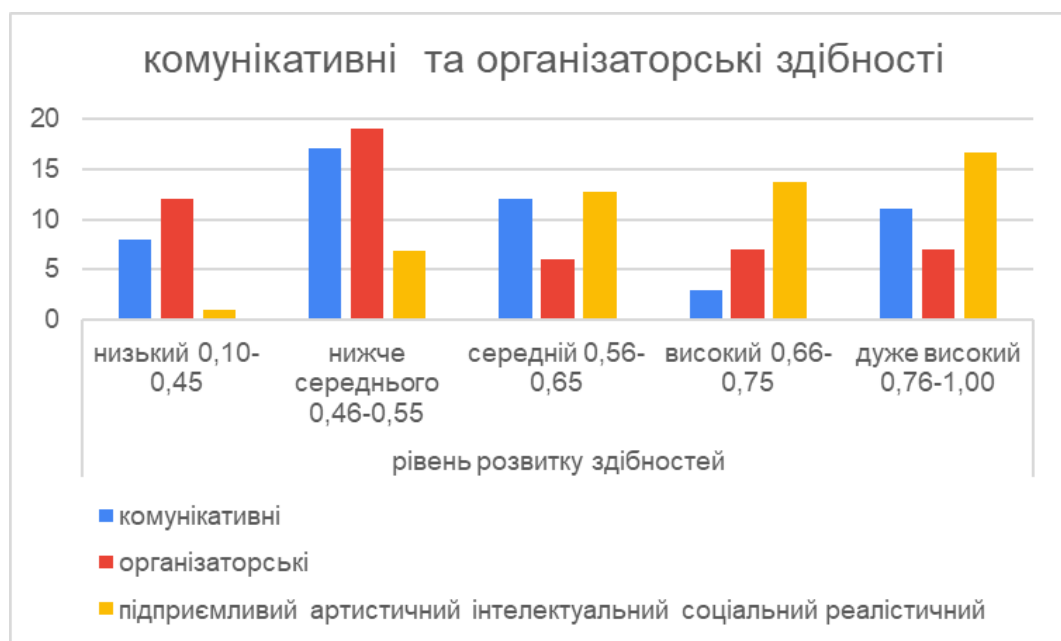

Рис. 3.5. Стовпчикова діаграма: графічне зображення комунікативних та організаторських здібностей

Щодо організаторських здібностей, то вони знаходяться на рівні нижче середнього та низького рівня. Низький рівень організаторських здібностей у старшокласників може негативно вплинути на їх навчальний процес, виконання групових завдань і соціальні взаємодії. Це може спричинити труднощі з плануванням, управлінням часом та досягненням цілей, а також призвести до зниження самооцінки і стресу. Важливо вчасно ідентифікувати

ці проблеми та надати підтримку через спеціальні програми розвитку організаторських навичок, що може позитивно вплинути на їх навчання та загальний розвиток.

3.3.Результати кореляційного аналізу та описові статистики проведеного дослідження

Для того, щоб визначити наявність зв'язків між професійними особливостями та індивідуальними факторами було проведено кореляційний аналіз.

Таблиця 3.4

Таблиця спряженості по типу професійної спрямованості та комунікативним здібностям

		Комунікативні здібності				Всього
		низький	нижче середнього	Середній	дуже високий	
тип професійної спрямованості	Артистичний	4	2	1	0	7
	Інтелектуальний	3	5	2	1	11
	Підприємливий	0	0	1	0	1
	Реалістичний	5	7	5	1	17
	Соціальний	6	5	3	1	15
Всього		19	17	12	3	51

Отже, з даної таблиці можна зробити певні висновки, що для реалістичного типу 5 опитуваних мають рівень нижче середнього, 5 уч.-середній рівень та 1 уч. – високий рівень.

Для артистичного типу 4 уч. мають низький рівень, 2 уч. мають нижче середнього, соціальний тип 5 уч. мають нижче середнього рівень, 6 уч. низький, 3 уч.-середній та 1 уч. мають середній рівень, що відноситься до підприємливого типу.

1. Реалістичний тип: більшість учнів має рівень нижче середнього або середній, що може свідчити про потребу в додатковій підтримці чи мотивації в цій сфері.

2. Артистичний тип: тут спостерігається більше учнів з низьким рівнем, що може означати відсутність інтересу або можливостей для розвитку комунікативних навичок.

3. Соціальний тип: найбільша різноманітність рівнів, однак переважає низький та нижче середнього, що може вказувати на труднощі у соціальних взаємодіях.

4. Підприємливий тип: наявність хоча б одного учня з високим рівнем вказує на потенціал у цій сфері, хоча загалом спостерігається низький рівень у більшості.

Таблиця 3.5

Таблиця спряженості по типу професійної спрямованості та організаторським здібностям

		Організаторські здібності				Всього
		Низький	нижче середнього	середній	Найвищий	
тип професійної спрямованості	Артистичний	3	3	0	1	7
	Інтелектуальний	6	3	2	0	11
	Підприємливий	0	1	0	0	1
	Реалістичний	10	4	1	2	17
	Соціальний	4	8	3	0	15
Всього		23	19	6	3	51

Отже, з даної таблички видно, що інтелектуальний тип професійної спрямованості має низький рівень організаторських здібностей -6 уч, а 3уч-мають нижче середнього рівень. Реалістичний тип, а саме 10 учасників мають низький рівень організаторських здібностей, 4 уч. – нижче середнього, 2 уч.- найвищий рівень. Соціальний тип професійної спрямованості 8 уч. має нижче середнього рівень здібностей, 3 уч – середній, та 4 уч. – мають низький рівень.

1. Інтелектуальний тип: переважна більшість учнів має низький рівень організаторських здібностей. Це може свідчити про недостатню підготовку або зацікавленість.

2. Реалістичний тип: тут також спостерігається значна кількість учнів з низьким рівнем, але є і 2 учні з найвищим рівнем. Це може вказувати на те, що деякі учні в цій групі все ж можуть проявляти лідерські якості, незважаючи на загальну тенденцію.

3. Соціальний тип: більшість учнів мають нижче середнього рівень. Це може означати, що учні не мають достатніх навичок для соціальної взаємодії у контексті організації, що може бути важливим для їхньої професійної діяльності.

Найголовнішим етапом даного дослідження стало виявлення щільності зв'язку між професійним типом та індивідуально-психологічними особливостями старшокласників. Для цього скористаємося статистичною програмою Spss для опрацювання отриманих даних. Для визначення кореляційного зв'язку використаємо коефіцієнт Пірсона, він дозволив виявити наявність статистично значущих зв'язків показників професійного типу із показниками мотивації, організаторськими, комунікативними здібностями та життєвими цінностями. Між професійними типами (реалістичний, інтелектуальний, соціальний, підприємницький, конвенційний, артистичний) та мотивацією успіху і боязні невдачі є щільний зв'язок ($r=0,804$; $p<0,01$), між комунікативними здібностями ($r=0,393$; $p<0,05$), між організаторськими здібностями ($r=0,249$; $p<0,05$). Зв'язки між показниками методики «Ціннісні орієнтації М. Рокича» і «професійним типом» виявили кілька статистично значущих від'ємних кореляцій. Зокрема, кореляція між «незалежністю» та «професійним типом» ($r=-0,314$; $p<0,05$), «дисципліною» ($r=-0,54$; $p<0,01$) і «забезпеченим життям» ($r=-0,141$; $p<0,05$) свідчить про те, що зі зміною професійного типу змінюються ці характеристики, залежно від зміни особистих пріоритетів. Це може означати, що люди з певними професійними

типами можуть мати меншу незалежність, дисципліну та схильність до забезпеченого життя.

З іншого боку, позитивна кореляція ($r=0,804$; $p<0,01$) між «професійним типом» і «мотивацією досягнення успіху» свідчить про сильний зв'язок між професійним типом і прагненням досягти поставлених цілей. Це вказує на те, що люди з певними професійними типами часто більш мотивовані на досягнення успіху.

Також виявлена кореляція ($r=0,393$; $p<0,05$) між «професійним типом» і «комунікативними здібностями» вказує на наявність помірного позитивного зв'язку, хоча цей зв'язок є слабшим порівняно з мотивацією досягнення успіху.

Нарешті, кореляція ($r=0,249$; $p<0,05$) між «професійним типом» та «організаторськими здібностями» вказує на слабкий, але статистично значущий зв'язок, що свідчить про те, що певні професійні типи можуть бути тісно пов'язані з рівнем організаторських здібностей.

В загальному, результати вказують на потребу в розвитку організаторських здібностей у всіх професійних типах, зокрема через тренінги, семінари чи практичні заняття, що можуть покращити навички управління та організації у учнів.

Таблиця 3.6.

Результати середнього значення за методикою

«Мотивація боязні та невдачі» А. Реана

Мотивація	S.D.	Максимум	Минимум	М
мотивація на невдачу	2,25241	14,00	5,00	11,4
мотивація на успіх	2,37163	18,00	9,00	15,8

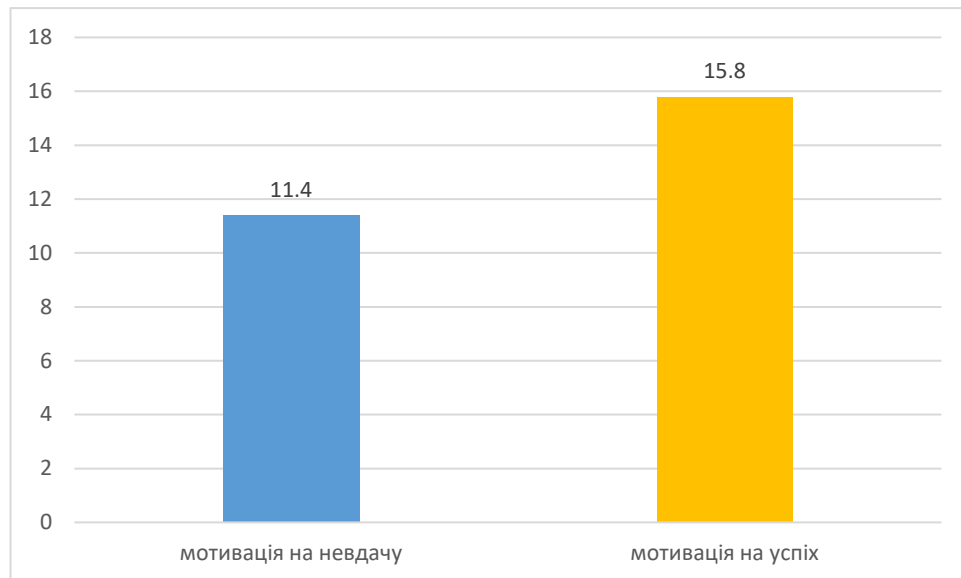

Рис. 3.6. Діаграма середніх значень за методикою
«Мотивація боязні та невдачі» А. Реана

Мотивація на невдачу.

Середнє значення ($M = 2,25$). Цей показник відображає загальний рівень мотивації на невдачу. Низький результат може свідчити про те, що респонденти мають певні страхи, які стримують їх від досягнення цілей. Мотивація на невдачу часто пов'язана з боязню невдачі, що може призводити до уникнення нових можливостей або ризиків. Ці люди можуть бути схильні до прокрастинації, оскільки побоюються, що їхні зусилля призведуть до негативних результатів. Стандартне відхилення ($S.D. = 11,4$). Це високе значення свідчить про значну варіативність у відповідях. Респонденти, які мають дуже високі показники страху перед невдачею, можуть відчувати сильний психологічний тягар, що заважає їм діяти. Водночас інші, які демонструють менший страх, можуть мати кращі стратегії подолання стресу або більше підтримки в своєму оточенні. Ця різниця в реакціях може свідчити про різні стилі мислення та життєвий досвід.

Мотивація на успіх.

Середнє значення ($M = 2,37$). Хоча цей показник трохи вищий за мотивацію на невдачу, він також свідчить про відносно низький рівень прагнення до досягнення цілей. Це може означати, що респонденти не

відчувають себе достатньо мотивованими або не вірять у свою здатність досягати успіху. Стандартне відхилення ($S.D.=15$). Це значення є досить високим, що вказує на велику різницю в мотивації серед респондентів. Деякі учасники, можливо, відчувають сильне бажання досягати успіху і готові ризикувати для досягнення своїх цілей, тоді як інші можуть мати обмежені амбіції, що може бути пов'язано з соціальним або економічним контекстом, в якому вони живуть.

У таблиці зображено результати кореляційного аналізу між термінальними цінностями за методикою М. Рокича «Діагностика ціннісних орієнтацій» та компонентами методики «КОС-2» Б. Федорошина.

Таблиця 3.7.

Результати кореляційного аналізу між найбільш обраними термінальними цінностей М. Рокича «Діагностика ціннісних орієнтацій» та комунікативними та організаторськими здібностями методики «КОС-2» Б. Федорошина

Кореляція									
		комунікативні	Організаторські	Пізнання	здоров'я	активність життя	життєва мудрість	цікавота	забезпечення життя
комунікативні	Кореляція Пирсона		,244	,232	-,130	-,251	,091	,125	,099
	Знач(2-сторон)		,084	,106	,369	,082	,534	,387	,494
організаторські	Кореляція Пирсона			-,009	-,347*	-,191	-,132	,112	,020
	Знач.(2-стор			,949	,014	,189	,366	,440	,892

Продовження табл.3.7

пізнання	Корре ляція Пирс она				,164	,171	,279 *	,27 7*	,297*
	Знч.(2 - сторо н)				,251	,235	,049	,04 9	,035
здоров' я	Корре ляція Пирс она		-,347*	,164		,308*	,194	,32 6*	,281*
	Знч.(2 - сторо н)		,014	,251		,029	,178	,02 0	,046
активні сть життя	Корре ляція Пирс она		-,191	,171	,308 *		,269	,44 3**	-,129
	Знч.(2 - сторо н)		,189	,235	,029		,059	,00 1	,371
життєва мудріст ь	Корре ляція Пирс она		-,132	,279 *	,194	,269		,26 8	,298*

Продовження табл.3.7

цікава робота	Корреляція Пирсона		,112	,277*	,326*	,443**	,268		,130
	Знч.(2- сторон)		,440	,049	,020	,001	,060		,362
забезпечене життя	Корреляція Пирсона		,020	,297*	,281*	-,129	,298*		
	Знч.(2- сторон)		,892	,035	,046	,371	,036		

*кореляція значима на рівні 0,05 (2-сторон)

** кореляція значима на рівні 0,01 (2-сторон).

Проаналізуємо термінальні цінності, які найбільш були обрані серед старшокласників та їх кореляцію між собою та здібностями. Організаторські здібності мають невелику, але позитивну кореляцію з комунікативними навичками ($r = 0.244$), хоча вона не є статистично значущою ($p = 0.084$).

Спостерігається негативна кореляція з активністю життя ($r = -0.251$), що може свідчити про те, що люди з високим рівнем комунікабельності можуть менш активно займатися фізичними чи побутовими справами. З іншими змінними, такими як цікава робота чи забезпечене життя, комунікативні навички не мають значущих кореляцій. Організаторські здібності мають негативну кореляцію з здоров'ям ($r = -0.347^*$, $p = 0.014$), що може вказувати на те, що люди з розвиненими організаторськими здібностями можуть часто відчувати стрес, що впливає на їх фізичний стан. З іншими характеристиками, такими як пізнання, життєва мудрість чи цікава робота, кореляції не виявлені. Пізнання (як рівень знань і розуміння) позитивно корелює з кількома важливими змінними: Життєва мудрість ($r = 0.279^*$, $p = 0.049$). Цікава робота ($r = 0.277^*$, $p = 0.049$). Забезпечене життя ($r = 0.297^*$, $p = 0.035$).

Це може означати, що люди з високим рівнем знань можуть мати кращі стратегії для життєвого розвитку, більше зацікавлені в роботі та мають більші можливості для досягнення фінансової стабільності. Здоров'я має кілька значущих кореляцій. Активність життя ($r = 0.308^*$, $p = 0.029$) здорові люди більш схильні вести активний спосіб життя. Цікава робота ($r = 0.326^*$, $p =$

0.020) добрий стан здоров'я також пов'язаний з інтересом до роботи. Забезпечене життя ($r = 0.281^*$, $p = 0.046$) здорові люди мають більші шанси на фінансову стабільність. Є також негативні кореляції з комунікативними навичками та організаторськими здібностями, що може вказувати на те, що здоров'я не завжди корелює з високим рівнем розвитку цих якостей. Активність життя має значущі кореляції з цікавою роботою ($r = 0.443^{**}$, $p = 0.001$) і здоров'ям ($r = 0.308^*$, $p = 0.029$). Це підтверджує, що активний спосіб життя часто супроводжується високим інтересом до роботи і гарним фізичним станом.

Є негативна кореляція з комунікативними навичками ($r = -0.251$), що може свідчити про те, що люди, які займаються активними фізичними чи побутовими справами, можуть не приділяти багато уваги спілкуванню. Життєва мудрість має позитивні кореляції з пізнанням ($r = 0.279^*$, $p = 0.049$) мудрі люди часто мають більше знань. Цікавою роботою ($r = 0.268$, $p = 0.060$) життєва мудрість може допомогти знайти роботу, яка приносить задоволення. Забезпеченим життям ($r = 0.298^*$, $p = 0.036$) люди з високою життєвою мудрістю, як правило, мають стабільніше фінансове становище. Цікава робота має кілька важливих кореляцій. Активність життя ($r = 0.443^{**}$, $p = 0.001$). Здоров'я ($r = 0.326^*$, $p = 0.020$). Життєва мудрість ($r = 0.268$, $p = 0.060$). Забезпечене життя ($r = 0.130$, $p = 0.362$), хоча ця кореляція є позитивною, вона не є статистично значущою. Це підтверджує, що цікава робота, ймовірно, є важливою складовою фізичного і психологічного благополуччя. Забезпечене життя має значущі позитивні кореляції з пізнанням ($r = 0.297^*$, $p = 0.035$), здоров'ям ($r = 0.281^*$, $p = 0.046$), життєвою мудрістю ($r = 0.298^*$, $p = 0.036$).

Водночас негативна кореляція з активністю життя ($r = -0.129$, $p = 0.371$) може вказувати на те, що люди з високим рівнем фінансової стабільності не завжди ведуть активний спосіб життя.

Пізнання, життєва мудрість і цікава робота мають тісний взаємозв'язок, що може свідчити про те, що люди з розвиненими когнітивними здібностями часто мають більший інтерес до роботи і кращі можливості для досягнення

фінансового благополуччя. Здоров'я і активність життя також взаємопов'язані, і ці фактори позитивно впливають на роботу та фінансове становище.

Організаторські здібності можуть бути пов'язані з високим рівнем стресу і перенавантаженням, що впливає на здоров'я, хоча не має великого впливу на інші аспекти. Життєва мудрість може сприяти фінансовій стабільності і допомагати приймати розумні рішення щодо роботи та особистого розвитку.

Таблиця 3.8.

Результати кореляційного аналізу між найбільш обраними інструментальними цінностями М. Рокича «Діагностика ціннісних орієнтацій» та комунікативними та організаторськими здібностями методики «КОС-2» Б. Федорошина

Кореляція						
		комунікативні	організаторські	сміливість	раціоналізм	Незалежність
Комунікативні	Корреляція Пирсона	1	,244	-,034	,110	,168
	Знч.(2-сторон)		,084	,813	,447	,243
Організаторські	Корреляція Пирсона	,244	1	-,198	-,250	,043
	Знч.(2-сторон)	,084		,169	,080	,766
сміливість	Корреляція Пирсона	-,034	-,198	1	,310*	,059
	Знч.(2-сторон)	,813	,169		,027	,682
раціоналізм	Корреляція Пирсона	,110	-,250	,310*	1	,230
	Знч.(2-сторон)	,447	,080	,027		,104
незалежність	Корреляція Пирсона	,168	,043	,059	,230	1
	Знч.(2-сторон)	,243	,766	,682	,104	

*кореляція значима на рівні 0,05(2-сторон)

Організаторські здібності мають слабку позитивну кореляцію з комунікативними навичками ($r=0.244$, $p=0.084$), але цей зв'язок не є статистично значущим. Це може свідчити про те, що люди з розвиненими організаторськими здібностями мають деякі схожі риси, але це не завжди пов'язано з їх комунікативністю. Сміливість не має кореляції з комунікативними навичками ($r = -0.034$, $p = 0.813$), що вказує на відсутність зв'язку між цими характеристиками. Раціоналізм також не показує значущої кореляції з комунікативними навичками ($r = 0.110$, $p = 0.447$). Незалежність має слабкий позитивний зв'язок з комунікативними навичками ($r = 0.168$, $p = 0.243$), але цей зв'язок не є статистично значущим. Сміливість має негативну кореляцію з організаторськими здібностями ($r = -0.198$, $p = 0.169$), але ця кореляція не є статистично значущою. Це може свідчити про те, що сміливість не має сильного впливу на здатність організовувати.

Раціоналізм також має негативну кореляцію з організаторськими здібностями ($r = -0.250$, $p = 0.080$), хоча цей зв'язок майже досягає рівня значущості ($p \approx 0.08$). Це може вказувати на те, що люди з більш раціональним мисленням можуть мати менш виражені організаторські здібності.

Незалежність не має значущого зв'язку з організаторськими здібностями ($r = 0.043$, $p = 0.766$). Раціоналізм має позитивну кореляцію зі сміливістю ($r = 0.310^*$, $p = 0.027$), що є статистично значущим зв'язком. Це вказує на те, що люди з високим рівнем раціоналізму зазвичай є більш сміливими, оскільки їх здатність планувати і аналізувати ситуації знижує рівень стресу та невизначеності. Незалежність не має значущого зв'язку зі сміливістю ($r = 0.059$, $p = 0.682$). Незалежність має слабкий позитивний зв'язок з раціоналізмом ($r = 0.230$, $p = 0.104$), але цей зв'язок не є статистично значущим. Це може означати, що люди, які більше цінують свою незалежність, можуть також мати схильність до більш раціонального підходу, але цей зв'язок є не дуже сильним. Незалежність не має значущих кореляцій з іншими змінними. Всі зв'язки з

комунікативними навичками, сміливістю, раціоналізмом є дуже слабкими і не досягають статистичної значущості.

Єдина кореляція, яка є статистично значущою, це зв'язок між сміливістю і раціоналізмом ($r = 0.310^*$, $p = 0.027$). Це підтверджує, що люди, схильні до раціонального мислення, можуть бути більш сміливими, оскільки їх здатність аналізувати ситуації знижує невизначеність і страх. Комунікативні навички не мають сильних зв'язків з іншими факторами, і більшість кореляцій не є статистично значущими. Це може вказувати на те, що комунікативність не завжди взаємопов'язана з іншими рисами, як-от раціональність, сміливість чи незалежність.

Організаторські здібності не показують значущих кореляцій з іншими характеристиками, окрім можливої слабкої негативної кореляції з раціоналізмом.

Раціоналізм і сміливість мають значущу позитивну кореляцію, що свідчить про те, що раціонально мислячі люди можуть бути більш сміливими.

Незалежність виявляється менш взаємопов'язаною з іншими характеристиками, що може свідчити про її незалежність як особистісної риси, яка не залежить від інших факторів.

Висновки до третього розділу

Під час проведення дослідження, що включало використання чотирьох методик, було здійснено аналіз взаємозв'язку між професійним типом та цінностями (активність життя, матеріальне забезпечення, незалежність, яскравість життя і тд) старшокласників, та взаємозв'язок між цінностями та комунікативними та організаційними здібностями. Отримані результати дозволили виявити кореляції між вибором професії та основними життєвими цінностями учнів. Отримані дані свідчать про те, що певні професійні орієнтації тісно пов'язані з конкретними ціннісними орієнтаціями старшокласників. За отриманими результатами по тесту професійної спрямованості Дж. Голланда старшокласники відносять себе до реалістичного типу близько 51%. Між професійними типами (реалістичний,

інтелектуальний, соціальний, підприємницький, конвенційний, артистичний) і мотивацією досягнення успіху встановлено сильний кореляційний зв'язок ($r=0,804$; $p<0,01$). Це свідчить про те, що люди з різними професійними типами мають чітко виражену мотивацію досягати успіху. Вони більш схильні ставити перед собою конкретні цілі та працювати над їх досягненням. Професійний тип суттєво визначає рівень мотивації досягнення успіху, що є важливим аспектом у професійному розвитку. Виявлений помірний позитивний зв'язок ($r=0,393$; $p<0,05$) між професійним типом і комунікативними здібностями, хоча цей зв'язок є слабшим, ніж з мотивацією досягнення успіху. Це вказує на те, що деякі професійні типи (наприклад, соціальний та підприємницький) можуть бути більш пов'язані з комунікабельністю та здатністю до ефективної взаємодії з іншими людьми. Зв'язок між професійним типом та організаторськими здібностями є слабким, але статистично значущим ($r=0,249$; $p<0,05$). Це свідчить про те, що певні професійні типи можуть бути пов'язані з більш високими організаторськими здібностями, але цей зв'язок не є настільки сильним, як з мотивацією досягнення успіху. У учнів різних професійних типів може бути різний рівень організаторських здібностей, що вказує на необхідність їхнього розвитку в усіх групах.

Виявлено від'ємні кореляції між професійними типами та такими цінностями, як незалежність ($r=-0,314$; $p<0,05$), дисципліна ($r=-0,54$; $p<0,01$) та забезпечене життя ($r=-0,141$; $p<0,05$). Це означає, що зі зміною професійного типу змінюються і цінності. Наприклад, люди з певними професійними типами можуть мати меншу схильність до незалежності або дисципліни, а також менше зосереджуватися на забезпеченому житті як пріоритеті. Це свідчить про те, що професійні орієнтації змінюють акценти в особистих цінностях.

Наприклад, учні, що обирають технічні або наукові спеціальності, надають більше значення таким цінностям, як раціоналізм, незалежність та здатність до самостійної роботи. Натомість ті, хто орієнтується на гуманітарні

професії, схильні приділяти більше уваги цінностям, пов'язаним із комунікацією, соціальною відповідальністю та емоційною чутливістю.

Аналіз показав, що інтереси та цінності старшокласників часто визначаються їхніми професійними планами. Наприклад, учні, які прагнуть до кар'єри в управлінні та організації, здебільшого відзначають важливість таких цінностей, як лідерство, самостійність та досягнення, тоді як ті, хто обирає творчі професії, більше цінують самовираження, креативність та емоційну насиченість.

Результати дослідження можуть бути корисними для вдосконалення професійної орієнтації старшокласників, оскільки вони дають змогу з'ясувати, які саме цінності є ключовими для учнів залежно від їхніх професійних уподобань. Це може сприяти кращому вибору професії та розвитку необхідних компетенцій серед молоді.

Хоча отримані результати є цікавими, варто враховувати, що на кореляції між професійним типом і цінностями можуть впливати й інші фактори, такі як соціокультурне оточення, навчальне середовище та індивідуальні особливості учнів. Для більш глибокого розуміння цього зв'язку рекомендується продовжити дослідження з розширенням вибірки та врахуванням додаткових чинників, що можуть впливати на професійний вибір та ціннісні орієнтації старшокласників.

Отже, результати дослідження підтверджують наявність взаємозв'язку між професійними орієнтаціями та життєвими цінностями старшокласників, що може бути використано для вдосконалення системи професійної орієнтації у школах. Вибір професії старшокласниками має тісний зв'язок з їхніми життєвими цінностями. Це означає, що певні цінності та орієнтації безпосередньо впливають на професійні уподобання. Це підтверджує, що вибір професії не є випадковим і зазвичай залежить від внутрішніх цінностей і світогляду особистості.

Дослідження показує, як важливо враховувати психологічні та соціальні аспекти при виборі професійної орієнтації. Також це є підтвердженням, того

що професійне спрямування молоді не лише визначається навичками чи знаннями, а й соціальними, емоційними та навіть культурними факторами. Людина вибирає не тільки ту професію, що відповідає її здібностям, а й ту, що найбільше резонує з її внутрішніми цінностями, бажанням реалізувати певні життєві прагнення.

Оскільки дослідження виявило зв'язок між цінностями старшокласників і їхніми професійними орієнтаціями, це може стати основою для вдосконалення методик професійної орієнтації в школах.

Практичною цінністю дослідження є висновок, що вибір професії не завжди є результатом лише індивідуальних переконань і цінностей, але може бути обумовлений соціальними, економічними та культурними обставинами.

ВИСНОВКИ

В нашій роботі була розглянута одна з проблем підлітків, а саме старшокласників щодо професійного спрямування, та як впливають на це їхні психологічні особливості та характеристики. У першому розділі було проаналізовано теоретичний матеріал з питань професійного самовизначення. На основі підходів таких теоретиків, як Е. Еріксон, А. Маслоу, К. Роджерс, К. Юнг було виявлено, що активна фаза професійного самовизначення припадає на старший підлітковий і молодший юнацький період. Дослідження работ таких науковців, як Г. Радчук, О. Морін, В. Антонова, М. Павлюк та І. Вдовенко, дозволило визначити етапи та особливості професійної орієнтації. Професійне самовизначення — це складний процес, що триває з дитинства до молодого віку і включає формування уявлень про майбутню професію, професійні інтереси, здібності й цілі.

Аналіз індивідуально-психологічних характеристик старшокласників показав, що підлітковий вік характеризується посиленням рефлексії та порівнянням себе з іншими, що може призводити до внутрішніх конфліктів, впливаючи на їхні професійні вибори та соціальну поведінку. Індивідуальні особливості, такі як темперамент, емоційний інтелект, мотивація та ціннісні орієнтації, визначають ставлення до вибору професії та напрямку розвитку. Важливо також зазначити, що в цей період формуються основи самосвідомості та самопошуку, які згодом стають важливими орієнтирами у професійному житті. Стереотипи щодо правильних професій для хлопців і дівчат можуть обмежувати вибір, а швидка зміна ринку праці ставить під загрозу актуальність обраних професій. Багато старшокласників не враховують майбутні зміни в технологіях і соціальній структурі, що зменшує їхні шанси на успішну кар'єру. Окрім того, недостатня практична орієнтація та обмежена інформація про нові або перспективні професії можуть призводити до вибору професії, що не відповідає інтересам або схильностям учнів.

Основною проблемою є відсутність чіткої уяви про власні прагнення та переваги, що, разом з впливом соціальних стереотипів і відсутністю

практичного досвіду, ускладнює вибір професії. Для зменшення цих ризиків необхідно проводити комплексну роботу з учнями, допомагаючи їм зрозуміти свої інтереси та здібності, надавати актуальну інформацію про професії та сприяти психоемоційному розвитку в цей період самопізнання. Роль школи, батьків та психологів в цей період є особливо важливою, оскільки саме вони можуть надати підтримку та допомогти учням впоратися з труднощами вибору професійного шляху.

Для ефективної професійної орієнтації важливо враховувати не лише внутрішні потреби та мотивацію учнів, але й динаміку змін на ринку праці, нові технології, які відкривають нові можливості, і соціальні фактори, що можуть змінювати попит на різні професії. Всі ці фактори допоможуть сформувати більш обґрунтоване і осмислене рішення про майбутню професію. Для цих завдань був проведений аналіз психологічних особливостей підлітків на формування професій. Протягом опрацювання було з'ясовано, що тема обрання професії та професійна орієнтація досить поширена тема і завжди є актуальною як для підлітків, так і для їхніх батьків. Важливо, що під час дорослішання старшокласники повинні проявляти самостійність як ознаку готовності не лише до отримання освіти, а й до формування професійної ідентичності. Це є важливим кроком на шляху до професійного самовизначення. Відмова від надмірної залежності від батьків та вчителів, здатність до самостійного планування та реалізації своїх рішень є важливими етапами формування професійної орієнтації підлітка. Вибір професії є критичним етапом у житті підлітків, оскільки він не лише визначає їх кар'єрні перспективи, а й впливає на формування життєвих цінностей, цілей та особистісного самоусвідомлення. Це показує, як тісно пов'язані процеси професійного самовизначення з психологічним розвитком старшокласників. Також важливим є те, що для точного визначення професійного спрямування підлітків потрібно використовувати комплексні методики, які охоплюють не тільки тестування професійних нахилів і здібностей, а й психологічні діагностики. Це дає можливість точніше підтримати учнів на етапі вибору

майбутньої професії, що має велике значення для їхнього подальшого розвитку. Дослідження підтверджує наявність взаємозв'язку між професійними орієнтаціями та життєвими цінностями старшокласників, що може мати значний вплив на вдосконалення системи професійної орієнтації в школах. Врахування цих зв'язків допоможе створити більш персоналізовані та ефективні підходи до допомоги молоді.

Нами було проведено емпіричне дослідження, що складалося із 54 учнів (20 хлопців, 34 дівчини) Удобенського ліцею для визначення взаємозв'язку між професійним типом та психологічно-індивідуальними характеристиками. Згідно з тестом професійної спрямованості Дж. Голланда, 51% старшокласників відносять себе до реалістичного типу. Виявлено сильний кореляційний зв'язок між професійними типами та мотивацією досягнення успіху ($r=0,804$; $p<0,01$), що вказує на виражену схильність до досягнення цілей серед осіб з різними професійними типами. Водночас кореляція між професійними типами та комунікативними здібностями виявилася помірною ($r=0,393$; $p<0,05$), а зв'язок з організаторськими здібностями слабким, але статистично значущим. Дослідження також показало негативні кореляції між професійними типами та певними цінностями. Це означає, що зміна професійного типу може впливати на пріоритети в цінностях. Результати свідчать про те, що інтереси та цінності старшокласників часто визначаються їхніми професійними планами. Ці дані можуть бути корисними для вдосконалення професійної орієнтації у школах, оскільки дозволяють враховувати, які цінності є ключовими для учнів залежно від їхніх професійних уподобань. Водночас, на вибір професії можуть впливати не лише індивідуальні цінності, а й соціокультурні, економічні та культурні фактори. Оскільки вибір професії тісно пов'язаний з життєвими прагненнями та внутрішніми цінностями, результати дослідження можуть бути використані для покращення методик професійної орієнтації в школах, що сприятиме більш усвідомленому вибору професій та розвитку необхідних компетенцій серед учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова З. Внутрішньоособистісний конфлікт як криза професійного становлення майбутніх психологів. *Психологічні описи*. 2022. № 1. С. 32-47.
2. Балл Г. О. Внутрішня свобода особи і особистісна надійність у контексті гуманізації у контексті гуманізації освіти. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 9. С.1-7.
3. Балл Г. Успішність обдарованої людини у контексті її взаємодії із соціокультурним середовищем. *Psychology of personality*. 2017. №1. С.5–15. URL: <https://doi.org/10.15330/ps.7.1.5-15> (дата звернення: 26.05.2024).
4. Бессмертна С.Ф. Психологічні особливості самоставлення школярів підліткового періоду розвитку. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. С.40-44. URL: <https://doi.org/10.31812/Psychology.v3i.7471> (дата звернення: 06.05.2024).
5. Богач О.В. «Особливості проявів моральних здібностей». *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць*. Т.12. №5. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2008. С.120-128. URL: <https://core.ac.uk/download/12084441.pdf>
6. Варнавська І. Комунікативні здібності в контексті професійного вибору старшокласників. 2020. URL: <https://dspace.ksaeu.kherson.ua/bitstream/handle/> (дата звернення: 29.04.2024)
7. Вдовенко І. С. Професійне самовизначення учнів та їхнє професійне спрямування під час навчання в Щорському вищому професійному училищі лісового господарства. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки :реалії та перспективи*. 2015. №51. С.46-51.
8. Гадяк Ж. В. Гармонізація індивідуальних та групових організаційних цінностей в місцевих органах виконавчої влади : навч.-метод. посіб. Луцьк, 2014. 136 с.

9. Горський С.В. Питання професійного самовизначення особистості. *Науковий online журнал «Судово-психологічна експертиза»*. URL:<https://expertize-journal.org.ua/spetsialni-znannya/8713-gorskij-s-v-pitannya-profesijnogo-samoviznachennya-osobistosti> (дата звернення: 15.05.2024).
10. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Книжка, яка змінює уявлення про те, що означає бути розумним. Київ : Віват. 2021. 512 с.
11. Гузенко С. М. Життєві кризи в концепціях Л. Виготського та Е. Еріксона. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць*. 2007. № 2(20). Ч. 1. С. 64-68.
12. Дубінка М. М. Дослідження концептуальних засад проблеми професійного самовизначення провідними науковцями. *Innovative projects and programs in psychology, pedagogy and education: Scientific monograph*, Іноваційні проекти 2023, С. 219-253.
13. Дядюкіна Є. В. Самооцінка як міждисциплінарне поняття. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. №1. URL:<https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/11devymp.pdf> (дата звернення: 01.05.2024).
14. Еріксон Е. Ідентичність: молодість і криза. Нью-Йорк, 1968. 256 с.
15. Етичні правила психологічних досліджень. URL:<https://studfile.net/preview/5650626/page:2/> (дата звернення: 30.09.2024).
16. Закатнов Д. О. Стан і проблеми професійної орієнтації. URL: https://lib.iitta.gov.ua/2630/1/stProforientaciy_rtf.pdf
17. Зелінська Д. А. Прояв гендерних стереотипів професійного самовизначення старшокласників з різною емоційною зрілістю. *Актуальні проблеми сучасної психології: матеріали II Всеукраїнської наукової інтернет-конференції*. Одеса. 2021. С. 45-57.
18. Карл Роджерс та гуманістична психологія. *LibreTexts.Ukrayinska*. URL:<https://ukrayinska.libretexts.org/> (дата звернення: 26.05.2024).

- 19.Козирев М.П. Соціально-психологічні аспекти ідентичності підлітка *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна.* 2012. № 2(2). С.187-197.
URL:<http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/1307> (дата звернення 10.05.2024).
- 20.Коропецька О. М. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості. 2016. 438с. URL:
<http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4028/2/Коропецька%20Психологічні%20основи%20професійної%20орієнтації%20і%20самореалізації%202016.pdf>(дата звернення: 26.05.2024).
- 21.Косівчук К. М. Вплив особистісних якостей старшокласників на їх Професійне самовизначення. *Актуальні проблеми практичної психології.*2010. С.104-107.
https://fpppsspu.at.ua/Zbirnuku/Dni_nayki_2010.pdf#page=104 (дата звернення: 29.04.2024)
- 22.Котельник А. Ціннісні орієнтації сучасних старшокласників. 2020.С. 234-239.
URL:https://ddpu.edu.ua/images/naukvid/gnvp/gnvp_32.pdf#page=234
- 23.Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. Київ. КНЕУ, 2002. 182 с.
- 24.Мачуська І. М. Основні чинники професійного самовизначення старшокласників. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.* 2013.№17 С. 474-482.
- 25.Мельник М.Ю., Волощук Р.І. Ціннісні орієнтації обдарованих старшокласників. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи,* 2023, С. 81-89.
- 26.Методика «Комунікативні і організаторські здібності-2». URL:<https://studfile.net/preview/5258391/page:31/>

- 27.Методика діагностики «мотивація успіху і боязнь невдачі» (А. А. Реан).URL:https://stud.com.ua/112594/pedagogika/metodika_diaagnostiki_motivatsiya_uspihu_boyazn_nevdachi_rean (дата звернення: 27.06.2024).
- 28.Нікуліна Т. М. Криза ідентичності старшокласників як психологічна проблема юнацького віку. *Практична психологія у сучасному вимірі: XV міжн.наук.-практ. конф. науковців та студентів*. Дніпро. 2024. С.209-211 (дата звернення: 28.04.2024)
- 29.Носенко Е., Коврига Н. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції.2003.159с.
URL:http://distance.dnu.dp.ua/ukr/nmmateriali/documents/Em_intellekt.pdf (дата звернення: 27.09.2024)
- 30.Опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Д. Голланда.
URL:<https://ter.dcz.gov.ua/publikaciya/opytuvalnyk-profesiynoyi-spryamovanosti-ops-d-golanda> (дата звернення: 07.06.2024).
- 31.Ортікова Н. Особливості готовності старшокласників до професійного самовизначення. *Освітньо-науковий простір*. 2023. № 3(2). С.80–90.
URL:[https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3\(2\).2022.09](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3(2).2022.09) (дата звернення: 06.05.2024).
- 32.Павлюк М.М. Психологія розвитку самостійності майбутньогофахівця : дис.докт. психол. наук: 19.00.07 Київ, 2019.497 с. URL:[http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/disertaciya_pavluk_\(1\)_1558681150.pdf](http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/disertaciya_pavluk_(1)_1558681150.pdf)
- 33.Пасько К. М.,Малайчук Т. В. Проблема підліткової кризи. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя*: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. Суми, 2019.С.217-221
<https://core.ac.uk/download/pdf/196235464.pdf#page=218> (дата звернення 23.05.2024)
- 34.Поляков М, Штученко І. Є. Психологічні особливості ціннісної сфери сучасних підлітків. 2024.
URL:<https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/b4417267-a759-457a-9092-5dfd6b538a69/content>

35. Проблема професійного самовизначення молоді.
URL:<https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/30006/> (дата звернення 23.05.2024)
36. Проблеми екстремальної та кризової психології
URL:http://dcpp.nuczu.edu.ua/images/2024-1/17_139-148.pdf (дата звернення: 10.10.2024).
37. Проблеми трудового самовизначення сучасної молоді. *Освіта.UA*. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12646/> (дата звернення: 11.05.2024).
38. Психологічні характеристики підліткового віку. URL: <https://studfile.net/preview/4543117/> (дата звернення: 14.05.2024).
39. Радчук Г.К. Особистісне та професійне самовизначення як чинник професійного становлення особистості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. №5. С.47-54.
40. Сапельнікова Т., Казарова Г. Вплив індивідуально-особистісних якостей на професійне самовизначення старшокласників. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. № 12. С.115–122. URL: <https://doi.org/10.30970/ps.2022.12.13> (дата звернення: 01.05.2024).
41. Саппа Г.М. Процес професійного самовизначення учнівської молоді: модельний аналіз. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. №2. С.343-351.
42. Сільченко Ю. С., Афанасьєва Н. Є. Профілактика кризи ідентичності у студенському віці. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2015. №17. С.271-277. URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pekp_2015_17_34.pdf (дата звернення: 26.05.2024).
43. Скориніна-Погребна О. Особливості самооцінки та самоповаги населення на деокупованих територіях. *Проблеми екстремальної та кризової психології* 2024. № 1(7) С.139-148. URL:http://dcpp.nuczu.edu.ua/images/2024-1/17_139-148.pdf .

44. Соціально-психологічні особливості соціалізації представників різних вікових категорій. URL: <https://studies.in.ua/lekcii-sociologija/4450-socalno-psihologchn-osoblivost-socalzacyi-predstavnikv-rznih-vkovih-kategory.html> (дата звернення: 13.05.2024).
45. Уличний І. Л. Психологічні складові структури професійного самовизначення старшокласників. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць* 2010. №7. С. 191-196. URL: http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2010_22/sb22_38.pdf
46. Чечко І. І. Професійне самовизначення старшокласників як передумова успішної професійної самореалізації та кар'єрного розвитку. *Вчені записки ТНУ імені ВІ Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. С. 39-45 URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/3_2020/9.pdf
47. Шевенко А. М. Професійне самовизначення старшокласників як чинник особистісного зростання: дис. кандидата псих. наук: 19.00.07. Київ НАПНУ, 2021. 258 с.
URL: http://ipood.com.ua/data/avtoreferaty_i_dysertatsii/2021/SHEVENKO_diser_pas.pdf
48. Щербакова І. М., Стаднік Г. А. Психодіагностика професійного самовизначення особистості. навч. посіб. Суми: Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2012. 324 с.
49. Юнг К. Типи психологічних особистостей. Київ. 2021. 740 с.
50. Якимчук Б. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2020. №2(52). С. 167-178. URL: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2020-52-2-167-178> (дата звернення: 13.05.2024).
51. Atkinson, J. W. *Motivational determinants of risk-taking behavior. Psychological Review*. 1957. 300p.
52. Seligman, M. E. P. *Learned Optimism: How to Change Your Mind and Your Life*. Vintage. 2011. 357p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест «Методика оцінки комунікативних і організаторських схильностей» (КОС-2) (Автори В. Синявський, Б. Федоришин)

Для оцінювання рівня розвитку комунікативних та організаторських здібностей користуються методикою “КОС-2” (Б. Федоришин). Вона допомагає виявити вміння чітко і швидко налагоджувати ділові та товариські контакти, бажання розширити їх, впливати на людей, проявляти ініціативу.

Інструкція

Перед вами 40 запитань, на кожне з яких треба дати відповідь «так» або «ні».
Час виконання методики – 10–15 хвилин.

Текст опитувальника

1. Чи є у Вас потяг до спілкування і знайомства з різними людьми?
2. Чи подобається Вам займатися громадською роботою?
3. Чи довго турбує Вас почуття образи на своїх товаришів?
4. Чи завжди Вам важко орієнтуватися в критичній ситуації, що склалася?
5. Чи багато у Вас друзів, з якими постійно спілкуєтесь?
6. Чи часто вдається Вам схилити більшість своїх товаришів до прийняття ними Вашої думки?
7. Чи правда, що Вам приємніше і простіше проводити час за книгами або за яким-небудь іншим заняттям, ніж з людьми?
8. Якщо виникли певні перешкоди у здійсненні Ваших намірів, чи легко Вам від них відмовитися?
9. Чи легко Ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за Вас?
10. Чи любите Ви придумувати й організовувати зі своїми товаришами різноманітні ігри та розваги?

11. Чи важко вам “включатися” в нові для Вас компанії (колективи)?
12. Чи часто Ви відкладаєте на інші дні справи, які слід було б виконати сьогодні?
13. Чи легко Вам вдається встановлювати контакти і спілкуватися з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете Ви, щоб Ваші товариші діяли відповідно до Вашої думки?
15. Чи важко Вам освоюватися в новому колективі?
16. Правда, що у Вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, зобов'язань, обов'язків?
17. Чи прагнете Ви, якщо обставини сприяють цьому, познайомитися і поспілкуватися з незнайомою людиною?
18. Чи часто Ви у вирішенні важливих справ берете ініціативу на себе?
19. Чи дратують Вас оточуючі, чи виникає у Вас бажання бути наодинці?
20. Чи правда, що Ви, як правило, погано орієнтуєтесь в незнайомій для Вас ситуації?
21. Чи подобається Вам постійно бути серед людей?
22. Чи виникає у Вас відчуття дискомфорту, якщо Вам не вдається завершити розпочату справу?
23. Чи важко Вам проявити ініціативу, щоб познайомитися з іншою людиною?
24. Чи правда, що Ви втомлюєтесь від постійного спілкування з друзями?
25. Чи подобається Вам брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто Ви проявляєте ініціативу під час вирішення проблем, які торкаються інтересів Ваших друзів?
27. Чи правда, що Ви відчуваєте себе невпевнено серед незнайомих людей?
28. Чи правда, що Ви прагнете того, щоб довести правильність своїх дій?
29. Чи вважаєте, що Вам неважко внести пожвавлення в незнайоме товариство?
30. Чи брали Ви участь у громадському житті школи (підприємства)?
31. Чи прагнете Ви обмежити коло своїх знайомих?
32. Чи правда, що Ви не прагнете відстоювати свою думку або рішення, якщо його не відразу прийняли друзі?
33. Чи відчуваєте Ви себе комфортно в незнайомій компанії?
34. Чи охоче Ви організуєте вечірку для своїх друзів?

35. Чи правда, що Ви розгублені, коли треба говорити перед великою кількістю людей?
36. Чи часто Ви спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
37. У Вас багато друзів?
38. Чи часто Ви буваєте у центрі уваги своїх друзів?
39. Чи відчуваєте Ви дискомфорт під час спілкування з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що Ви не дуже впевнено почуваєте себе в оточенні великої групи своїх друзів?

Обробка результатів

Комунікативні схильності: “Так” – 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37;

“Ні” – 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39.

Організаторські схильності: “Так” – 2, 6, 10, 14, 20, 22, 26, 30, 34, 38;

“Ні” – 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40.

Коефіцієнт комунікативних або організаторських схильностей K – це відношення кількості відповідей, що збігаються з ключем, до числа 20: $K = x/20$

Показники, отримані заданою методикою, можуть коливатися від 0 до 1. Показники, близькі до 1, свідчать про високий рівень комунікативних чи організаторських схильностей; близькі до 0 – про низький рівень.

Шкала оцінок комунікативних схильностей

Коефіцієнт K	0,10-0,45	0,46-0,55	0,56-0,65	0,66-0,75	0,76-1
Оцінка	1	2	3	4	5
Рівень	Низький	Нижче середнього	Середній	Високий	Дуже високий

Шкала оцінок організаторських схильностей

Коефіцієнт К	0,20-0,55	0,56-0,65	0,66-0,70	0,71-0,80	0,77-1
Оцінка	1	2	3	4	5
Рівень	Низький	Нижче середнього	Середній	Високий	Дуже високий

Додаток Б

Методика діагностики «мотивація успіху і боязнь невдачі» (А. Реан)

Інструкція. Погоджуючись чи ні з наведеними нижче твердженнями, виберіть один з відповідей - «так» чи «ні». Якщо вам важко з відповіддю, то згадайте, що «так» має на увазі і явне «так», і «скоріше так, ніж ні». Те саме можна сказати і до відповіді «ні». Відповідати слід досить швидко, довго не замислюючись. Відповідь, першим прийшов в голову, як правило, є і найбільш точним.

текст опитувальника

1. Включаючись в роботу, сподіваюся на успіх.
2. В діяльності я активний.
3. Схильний до прояву ініціативи.
4. При виконанні відповідальних завдань намагаюся по можливості знайти причини відмови від них.
5. Часто вибираю крайнощі: або навмисно легкі завдання, або нереально важкі.
6. При зустрічі з перешкодами, як правило, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.
7. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.

9. При виконанні досить важких завдань в умовах обмеженого часу результативність моєї діяльності погіршується.
10. Я схильний проявляти наполегливість в досягненні мети.
11. Я схильний планувати своє майбутнє на досить віддалену перспективу.
12. Якщо ризикую, то з розумом, а не відчайдушно.
13. Я не дуже наполегливий у досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.
14. Віддаю перевагу ставити перед собою середні по труднощі або злегка завищені, але досяжні цілі.
15. У разі невдачі при виконанні завдання його привабливість для мене знижується,
16. При чергуванні успіхів і невдач я більше схильний до переоцінки своїх невдач.
17. Віддаю перевагу планувати своє майбутнє лише на найближчий час.
18. При роботі в умовах обмеженого часу результативність діяльності у мене поліпшується, навіть якщо завдання досить важке.
19. У разі невдачі я, як правило, не відмовляюся від поставленої мети.
20. Якщо я сам вибрав для себе завдання, то в разі невдачі його привабливість тільки зростає. *Обробка результатів.* Один бал отримують відповіді «так» на твердження 1-3, 6, 8, 10-12, 14, 16, 18-20 і відповіді «ні» на твердження 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17. Підраховується загальна кількість балів.

Додаток В

Опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Д. Голланда

Інструкція. Із запропонованих пар професій потрібно вибрати одну, яка тебе задовольняє в найбільшій мірі (враховуючи твої здібності та схильності).

№	Назва професії	№	Назва професії
1a	Інженер механік	1б	Інженер-конструктор
2a	В'язальниця	2б	Лікар-терапевт
3a	Кухар	3б	Економіст з планування
4a	Коваль ручного кування	4б	Директор заводу
5a	Кресляр	5б	Дизайнер (художник-конструктор)
6a	Астролог	6б	Лікар-психіатр
7a	Хімік	7б	Бухгалтер
8a	Редактор науковий	8б	Юрисконсульт
9a	Науковий співробітник	9б	Артист
10a	Тренер команди	10б	Статистик
11a	Організатор виховної роботи	11б	Адміністратор
12a	Адвокат	12б	Реставратор
13a	Контролер якості продукції	13б	Постачальник замовлень
14a	Касир	14б	Хореограф
15a	Податковий інспектор	15б	Письменник
16a	Садівник	16б	Біолог
17a	Водій автомобіля	17б	Медична сестра
18a	Інженер-енергетик	18б	Секретар-друкарка
19a	Маляр	19б	Художник-декоратор
20a	Метеоролог	20б	Офіціант
21a	Лаборант	21б	Режисер
22a	Соціолог	22б	Ревізор
23a	Зоолог	23б	Головний технолог
24a	Математик	24б	Архітектор
25a	Продавець	25б	Обліковець
26a	Вчитель	26б	Командир взводу
27a	Вихователь	27б	Фотограф
28a	Експедитор	28б	Керуючий готельним господарством
29a	Коректор	29б	Балетмейстер
30a	Керуючий фермою	30б	Диригент
31a	Радіотехнік	31б	Геолог
32a	Слюсар-ремонтник	32б	Аудитор
33a	Лісник	33б	Екскурсовод
34a	Закрійник	34б	Декоратор вітрин
35a	Фізик	35б	Директор комерційний
36a	Біохімік	36б	Консультант з маркетингу
37a	Токсиколог	37б	Маклер біржовий
38a	Логопед	38б	Стенографіст
39a	Психолог	39б	Менеджер
40a	Референт	40б	Торговець нерухомістю
41a	Поет	41б	Бібліотекар
42a	Архіваріус	42б	Мистецтвознавець

Ключ до тесту

1. Реалістичний тип: 1, 2, 3, 4, 5, 16, 17, 18, 19, 21, 31, 32, 33, 34 - усі А.
2. Інтелектуальний тип: 1Б, 6А, 7А, 8А, 9А, 16Б, 20А, 22А, 23А, 24А, 31Б, 35А, 36А, 37А. 74 .
3. Соціальний тип: 2Б, 6Б, 10А, 11 А, 12А, 17Б, 20Б, 25А, 26А, 27А, 36Б, 38А, 39А, 41Б.
4. Конвенціональний тип: 3Б, 7Б, 10Б, 13А, 14А, 18Б, 22Б, 25Б, 28А, 29А, 32Б, 40А, 42А, 38Б.
5. Заповзятливий тип: 4Б, 8Б, 11Б, 13Б, 15А, 23Б, 26Б, 28Б, 30А, 33Б, 35Б, 37Б, 39Б, 40Б.
6. Артистичний тип: 5Б, 9Б, 12Б, 14Б, 15Б, 19Б, 21Б, 24Б, 27Б, 29Б, 30Б, 34Б, 41А, 42Б.

За кожний збіг з ключем нараховується 1 бал.

Додаток Д

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича

Методика встановлення ціннісних орієнтацій М. Рокича заснована на прямому ранжуванні списку цінностей і є найпоширенішою в наш час. Він розрізняє два класи цінностей:

- термінальні — переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;
- інструментальні — переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим у будь-якій ситуації.

Інструкція до тесту

«Зараз Вам буде пред'явлений набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання – розкласти їх по порядку значимості для Вас як принципів, якими ви керуєтеся у Вашому житті. Уважно вивчіть таблицю і, вибравши ту цінність, яка для Вас найбільш значима, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім виконайте те ж з усіма рештою цінностями. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце.

Тестовий матеріал

Список А (термінальні цінності):

1. Активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя);
2. Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
3. Здоров'я (фізичне і психічне);
4. Цікава робота;
5. Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і мистецтві);
6. Любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
7. Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
8. Наявність хороших і вірних друзів;
9. Суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
10. Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури,

інтелектуальний розвиток);

11. Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);

12. Розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);

13. Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);

14. Свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках);

15. Щасливе сімейне життя;

16. Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу і людства в цілому);

17. Творчість (можливість творчої діяльності);

18. Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

1. Акуратність, вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;

2. Вихованість (гарні манери);

3. Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);

4. Життєрадісність (почуття гумору);

5. Старанність (дисциплінованість);

6. Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);

7. Непримиренність до недоліків у собі та інших;

8. Освіченість (широта знань, висока загальна культура);

9. Відповідальність (почуття боргу, уміння тримати своє слово);
10. Раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
11. Самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
12. Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів;
13. Тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами);
14. Терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани);
15. Широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);
16. Чесність (правдивість, щирість);
17. Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі);
18. Чуйність (дбайливість).

Додаток С

Результати кореляційного аналізу між найбільш обраними термінальними цінностей М. Рокича «Діагностика ціннісних орієнтацій» та комунікативними та організаторськими здібностями методики «КОС-2» Б. Федорошина

Кореляція									
		комуні кативні	Організ аторські	Пізн ання	здо ров' я	акти вність житт я	жит тєва муд ріст ь	цік ава ро бо та	забез печен є життя
комунік ативні	Корре ляція Пирс она	1	,244	,232	- ,130	-,251	,091	,12 5	,099
	Знч(2		,084	,106	,369	,082	,534	,38 7	,494
організ аторськ і	Корре ляція Пирс она	,244	1	- ,009	- ,347 *	-,191	- ,132	,11 2	,020
	Знч.(2 - сторо н)	,084		,949	,014	,189	,366	,44 0	,892
пізнанн я	Корре ляція Пирс она	,232	-,009	1	,164	,171	,279 *	,27 7*	,297*
	Знч.(2 - сторо н)	,106	,949		,251	,235	,049	,04 9	,035
здоров' я	Корре ляція Пирс она	-,130	-,347*	,164	1	,308*	,194	,32 6*	,281*
	Знч.(2 - сторо н)	,369	,014	,251		,029	,178	,02 0	,046

Продовження табл.3.7

активні сть життя	Корре ляція Пир	-,251	-,191	,171	,308 *	1	,269	,44 3**	-,129
	Знч.(2 - сторо н)	,082	,189	,235	,029		,059	,00 1	,371
життєва мудріст ь	Корре ляція Пирс она	,091	-,132	,279 *	,194	,269	1	,26 8	,298*
цікава робота	Корре ляція Пирс она	,125	,112	,277 *	,326 *	,443* *	,268	1	,130
	Знч.(2 - сторо н)	,387	,440	,049	,020	,001	,060		,362
забезпе чене життя	Корре ляція Пирс она	,099	,020	,297 *	,281 *	-,129	,298 *	,13 0	1
	Знч.(2 - сторо н)	,494	,892	,035	,046	,371	,036	,36 2	